KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN

Bu kitap, "Müslüman Coğrafyalarda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat" üst başlığı altında, derin bir tarihî ve geniş bir coğrafî yelpazede gerçekleştirilmek istenen çalışmaların bir kesitini oluşturmaktadır. Çalışmanın hareket noktası, modern dönemde esaslı bir tartışma konusuna dönüştürülen "kadın", özelde "Müslüman kadın"ın toplumsal rol ve temsilinin nasıl değerlendirilebileceği konusunda kuşatıcı düzeyde bir çalışmaya duyulan ihtiyaçtır.

Konunun genişliği göz önünde bulundurularak alan ve dönem sınırlamasına gidilmiş; öncelikle Klâsik dönem (Tanzimat öncesi) Osmanlı toplumunun ele alınmasına karar verilmiştir. Bunda bir nebze de olsa Osmanlı devlet ve toplum yapısının, genel olarak Tanzimat öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılarak incelenmesi etkili olmuştur. Böyle bir sınırlamaya gitmedeki bir başka neden de, Osmanlı kadını ile ilgili çalışmaların büyük ölçüde Tanzimat dönemi ve sonrasında yoğunluk kazanmış olmasıdır. Bu yoğunluk, hâliyle Osmanlı kadınının, Batı tesirinin de etkisiyle, Tanzimat'la siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta faal bir konuma geldiği ve toplum içinde etkin bir rol oynamaya başladığı izlenimi doğurmaktadır. Hâlbuki hem Tanzimat dönemini hem de günümüzü anlamak için daha geriye gitmeye ihtiyaç vardır.

Osmanlı klâsik döneminde devlet ve toplum yapısı, kurumları ve sosyal hayatı, büyük ölçüde İslam dini ve hukuku ile onun belirlediği sınırlar içinde örfî hukuk tarafından belirlenmiştir. Bu çerçevede çalışmanın alanı, İslam hukukunun teorik çerçevesini çizdiği pek çok konunun, toplum içinde nasıl uygulama alanı bulduğu, bir bakıma teori ile pratiği bir arada görme imkânının fazlaca olduğu Osmanlı klâsik dönemi toplumudur.

BERİKAN YAYINEVİ
ISBN: 978-625-7457-87-3

KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN

Editörler
Bedriye YILMAZ
Miyase KOYUNCU KAYA

KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN

Editörler
Bedriye YILMAZ
Miyase KOYUNCU KAYA

BERİKAN YAYINEVİ

KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN

Editörler
Bedriye YILMAZ
Miyase KOYUNCU KAYA

Ankara 2022

KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN

Editörler:

Bedriye YILMAZ - Miyase KOYUNCU KAYA

ISBN: 978-625-7457-87-3

Basım Tarihi: Nisan, Ankara, 2022

Genel Yayın Yönetmeni
Ahmet Deniz AĞCA

Sayfa Düzeni-Kapak Tasarım
Nurhan AY

Baskı & Cilt
Berikan Ofset Matbaa
Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70 Y.Mahalle-Gersan/ANKARA

BERİKAN YAYINEVİ
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6 Çankaya-Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 - Fax: (0312) 232 14 99

© Copyright 2022,

BERİKAN YAYINEVİ SERTİFİKA NO: 47109

Bu baskının bütün hakları yazarlarına aittir. Yazarların yazılı izni olmaksızın, kitabının tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / Mehmet PAÇACI ..... **v**

KİTAP HAKKINDA / Bedriye YILMAZ ve Miyase KOYUNCU KAYA ..... **vii**

MÜSLÜMAN KADIN: İMGE Mİ GERÇEKLİK Mİ? / Mehmet PAÇACI **1**

1. BÖLÜM

HUKUK ve AİLE

FETVA MECMUALARINA GÖRE TANZİMAT ÖNCESİ DÖNEM AİLE YAPISI HAKKINDA BAZI TESPİTLER / Kaşif Hamdi OKUR **27**

16-18. YÜZYILLARDA OSMANLI AİLE HUKUKUNDA KADININ KONUMU / Esra YAKUT **59**

OSMANLI'DA AİLE KURUMU / Abdurrahman KURT **81**

BATILILAŞMA ÖNCESİ OSMANLI AİLESİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR TAHLİL (KONYA ÖRNEĞİ) / Hayri ERTEN **113**

2. BÖLÜM

YETİMLERİN HİMAYESİ VE KADIN KÖLELER

OSMANLI DEVLETİ'NDE KORUYUCU AİLE HUKUKU VE UYGULAMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME / Abdullah BAY **137**

OSMANLI DEVLETİ'NDE KÖLE KADINLAR / Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI **155**

3. BÖLÜM

SEYAHATNÂMELERDE KADIN

(İBN BATTÛTA VE EVLİYA ÇELEBİ)

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ'NDE KADIN / Fatih ERKOÇOĞLU **175**

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ'NE GÖRE 17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN / Osman KÖSE **215**

4. BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT VE VAKIFLAR

OSMANLI KADINI VE "ÇALIŞMA" HAYATI / Miyase KOYUNCU KAYA..... **243**

KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDA KADINLARIN SAHİP OLDUKLARI MAL VARLIKLARININ KAYNAKLARI (BURSA ÖRNEĞİ) / Saadet MAYDAER..... **259**

OSMANLI TOPLUMUNDA VAKIF KURAN KADINLAR / Hüseyin ÇINAR..... **269**

OSMANLI VAKIFLARINDA KADINLARA SUNULAN HİZMETLER / Mevlüt ÇAM..... **299**

5. BÖLÜM

İNANÇ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

GAYRİMÜSLİM KADINLAR VE AİLE HAYATLARI / Eugenia KERMELİ ÜNAL **313**

SORUNLARI VE BEKLENTİLERİ İLE MÜHTEDİ KADIN / Halide ASLAN **325**

OSMANLI KANUNNÂMELERİNDE SUÇ VE CEZA: KADINLAR / Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI **345**

KLASİK DEVİR OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN SANATKÂRLAR / Hilal KAZAN..... **379**

OSMANLI TOPLUMUNDA VAKIF KURAN KADINLAR

Hüseyin ÇINAR*

İnsanın yaratılışından gelen özelliklerinden biri de yardımlaşma, iyilik yapma ve hayır işleme duygusudur. Diğer din ve medeniyetlerde de farklı şekillerde tezahür eden bu duygu ve düşünce, Kur'an-ı Kerim'deki iyilik yapmayı ve yardımlaşmayı teşvik eden ayetlerle ve Hz. Peygamber ve arkadaşlarının uygulamalarıyla İslam medeniyetinde yeni bir modele dönmüş, "vakıf" ismiyle müesseseleşmiştir. "Yarım hurma bile olsa" kişiyi sadakaya ve infaka teşvik eden anlayış, İslam medeniyetinin bir parçası olan toplumlarda, zamanla asırların birikimi ve tecrübesiyle büyük bir gelişme göstermiş, Osmanlı döneminde uygulamalarıyla zirveye ulaşmış ve haklı olarak "Vakıf Medeniyeti" olarak tanımlanmıştır.

İslam hukukuna göre bir vakfın kuruluşu, kişinin mülkiyetine sahip olduğu menkul ve gayrimenkul mallardan bir kısmını veya tamamını, Allah'ın rızasını kazanmak ve ona yakın olmak (kurbet) niyetiyle, insan veya herhangi bir canlının ihtiyacını karşılamak üzere dinî, hayri ve sosyal bir gaye için ebedî olarak tahsis etmesiyle gerçekleşir.[1] Vakıflar, yaygınlık kazanmaya başladığı dönemlerden itibaren İslam toplumlarının dinî, sosyal, ekonomik, eğitim, kültür, hatta siyasi hayatında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim vakıf müessesesinin uygulamada zirveye ulaştığı Osmanlı Devleti'nde, bugünkü devlet ve toplum anlayışına göre kamu hizmeti niteliği taşıyan sosyal, dinî, eğitim, kültür ve bayındırlık alanlarına ait pek çok hizmet, vakıflar tarafından yerine getirilmiş, organize edilmiş ve devamlılıkları sağlanmıştır.[2] Bu çerçevede toplumun ihtiyaç duyduğu yol, köprü, çeşme, su yolu, hastane, mektep, medrese, imaret, kütüphane, cami, mescit, han, kervansaray, tekke, zaviye ve benzeri pek çok

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 2003, s. 3.; Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı,* 5, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 49; Nazif Öztürk, "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı,* cilt: 5, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 35.

2 Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 2003, s. 3.

yapı, sosyal statü ve cinsiyet ayrımı olmaksızın mal, mülk sahibi (az ya da çok olması fark etmez), gönüllü çok sayıdaki kadın ve erkek hayırsever tarafından yapılmış; bunlar için tahsis edilen menkul ve gayrimenkul gelirlerle (akarlarla) devamlılıkları sağlanmış ve hizmetleri sürdürülmüştür.[3]

İslam toplumunda erkekler gibi kadınlar da vakıf kurucusu olmuşlar; isimlerini yaptırdıkları eserlerle ebedîleştirmişlerdir. Bir vakfın kurucusunun kadın veya erkek olması, o vakfın sunduğu hizmetin niteliğini etkilememiş; aralarındaki keskin ve ayırt edici özellik, büyük oranda o vakfın mali yapısı ve zenginlik durumu olmuştur. Özelde Osmanlı, genelde İslam toplumunda Müslüman kadın kamuoyunda çok fazla öne çıkmamıştır. Müslüman kadının kendi mahremiyet sınırlarının ötesine hayri bir ürünle taşınmasında ve sosyal hayatın bir parçası hâline gelmesinde vakıfların büyük payı olmuştur. Vakıflar ayrıca, erkeklerde de olduğu gibi, kadının hukuki haklarını kullanarak hayırseverlik, alçak gönüllülük, dindarlık gibi motive edici bir güçle, maddi varlığını sosyal hayata yansıtmasının ve toplum hizmetine sunmasının araçlarından biri hâline gelmiştir.[4]

İslam hukukuna göre kadınlar da erkekler gibi mal edinme, para kazanma, mirastan pay alma, miras bırakma, bağış ve hibe yapma gibi haklara sahiptir. Diğer İslam toplumlarında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kadınların servet edinmeleri genelde şu dört usul üzere gerçekleşmiştir. Bunlar; ölen bir yakınından miras intikal etmesi, herhangi bir şekilde kendisine mal varlığı hibe edilmesi, nikâh akdi esnasında kendisine ödenmesi gereken mehir ve herhangi bir işte fiilî olarak çalışarak kazanç elde etmesidir.[5] Kadınlar, edindikleri malın mutlak hâkimi olup istedikleri şekilde tasarruf edebilir, mal ve mülkünü vakfedebilir, hayır ve hasenat yapabilirlerdi. Buna babaları, kocaları veya çocukları müdahale edemezdi. Kadınlar mahkemeye ya bizzat ya da vekilleri aracılığıyla başvurabildikleri gibi, kurdukları vakıflara da yönetici olabilirlerdi.[6] İslam hukukunun esasları arasında yer alan bu haklar, hâliyle bir İslam devleti olan Osmanlı'da da cari idi.

---

3 Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı,* 5, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 49; Nazif Öztürk, "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı,* 5, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 35.

4 Hüseyin Çınar-Miyase Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, VGM Yay., Ankara 2015, s. 95.

5 Saadet Maydaer, "Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 15/2 (2006), s. 365-366 (365-381).

6 Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, çev. Cemal Aydın, TDV Yay., 17. Baskı, Ankara 2016, s. 263-265.

Çalışmanın konusu olan vakıf ve kadın üzerine son yıllarda hem nitelik hem de nicelik yönünden oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak vakıf kuran kadınların (vâkıfelerin) toplum içindeki yerleri/statüleri, vakıf kurucuları içindeki oranları, kurulan vakıfların coğrafi dağılımları, vakıfların hizmet sundukları alanlar, hayrat olarak tanımlanan yapıları, menkul ve gayrimenkul mal varlıkları (gelirleri), saray mensubu hanımların hayırseverlikleri gibi konular ele alınmıştır.[7] Yapılan bu çalışmalarda, yukarıda da genel hatlarıyla değinildiği üzere Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her bölgesinde kadınların mal-mülk sahibi oldukları, bunları özgürce tasarruf edebildikleri, bazılarının da hayır için bu mülkleri bağışladıkları, vakıf kurmak için serbestçe mahkemeye gittikleri yer almaktadır. Osmanlı döneminde binlerce kadın ev, dükkân, han, hamam, tarla, bağ, bahçe gibi gayrimenkulünü ve para veya ziynet eşyalarından oluşan menkul mal varlığını vakfetmiştir. Kadınların menkul ya da gayrimenkul mallarını vakfetme amaçları hâliyle erkeklerinkinden farklı

[7] Vakıf kuran kadınlar konusundaki çalışmalar için bkz. Çınar-Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, s. 95-99. Vakıf kuran kadınların da ele alındığı çalışmalardan bazıları şunlardır: Ronald C. Jennings, "Loans and Credit in Early 17- Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient (JES-HO)*, v. 16 (2/3), 1973, s. 168-216; aynı yazar, "Pious Foundation in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, v. 33 (3), 1990, s. 271-336; aynı yazar, "The Pious Foundation of Imaret-i Hatuniye in Trabzon, 1565-1640". *X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986),* TTK Yay., Ankara 1993, IV, 1569-1580; Gabriel Baer, "Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Asian and African Studies,* v. 17, Numbers 1-3, *Studies in the Social History of the Middle East in Memory of Professor Gabriel Baer*, ed. Gabriel R. Warburg- Gad G. Gilbar, Institute of Middle Eastern Studies University of Haifa, 1983, s. 9-27; Mary Ann Fay, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları,* ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 27-47; Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları,* ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 122-143; Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, çev. Dilek Şen-dil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004; İman Muhammad Humaidân, *Women and Waqf, Kuwait Awqaf Public Foundation, Department of Studies and External Relations, Kuwait 2007;* Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı,* 5, s. 49-55; aynı yazar, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683),* Sivas 1998; Mustafa Güler, *Gülnûş Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayrâtı-I, İstanbul 2006; Miyase Koyuncu Kaya, "Osmanlı Kadını ve Para Vakıfları: 18. Yüzyıl İkinci Yarısı Bursa Örneği", 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar Değişim ve Güçlenme, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2009), ed. F. Döşkaya vd., 5: 2010, s. 122-129; Hüseyin Çınar, "Osmanlı Döneminde Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, 25-26 Ekim 2011), Bildiriler, I, ed. Yılmaz Kurt, AÜDTCF Yay., Ankara 2012, s. 287-322; Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri*, ed. Tülay Duran, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul 1990.

değildir. Allah'ın rızasını kazanmak, iyilik ve hayır yapmak, sevap kazanmak, hayırlı bir kişi olarak anılmak, toplum içinde mevki ve meşruiyet elde etmek, ailenin mal ve mülkünü dolayısıyla birliğini muhafaza etmek, evlatlar arasında miras kavgasına fırsat vermemek, çocuklarının gayrimeşru yerlere aile servetini harcamalarını engellemek ve kul kökenli olanların öldükten sonra mallarının hazineye kalması yerine bir hayra dönüşmesini sağlamak gibi muhtemel düşünceler olduğunu söylemek mümkündür.[8]

Bu çalışmada, genel olarak kadın kimliğinin vakıflarla nasıl bir araya geldiği, kurdukları vakıfların sayıları, bulundukları şehirler ve ülke geneli üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Kadınların kurdukları vakıfların hayratı, hizmet alanları, akarları, kurucuları gibi muhtevaya yönelik değerlendirmelere girilmemiştir. Çalışmanın kaynağı öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğünün Ankara'daki Kültür Tescil Daire Başkanlığı bünyesindeki arşivdir (VGM Arşivi). Bu çalışmada ayrıca vakıflar ve kadın konusunu ele alan yüksek lisans ve doktora tezleri ile konunun farklı boyutlarının ele alındığı makale ve kitaplardan da yararlanılmıştır. Burada Osmanlı döneminde kadınların kurdukları vakıfları bölge, şehir ya da kasaba bazında ayrı ayrı ele almak yerine, bu zamana kadar yapılan çalışmalardan yola çıkarak bazı şehirler üzerine yoğunlaşma yoluna gidilmiştir. Bu şehirlerle ilgili vakıf kayıtları ve VGM Arşivi'ndeki vakfiyelerden yola çıkarak da imparatorluk genelinde kadınların kurdukları vakıflar hakkında bir kanaate ulaşılmaya çalışılmıştır. Hiç şüphesiz örnek olarak seçilen şehirler daha da artırılabilir ve kurulan vakıflar farklı yönleriyle analiz edilebilir. Ancak bu durum kitap bölümü bir çalışmanın boyutunu ve sınırlarını aşar. Bu çalışma kadın ve vakıf konusunda sayısal verilerin ağırlıklı olarak kullanıldığı genel bir değerlendirme niteliğindedir.

Osmanlı Devleti'nin her döneminde, kuruluşundan yıkılışına kadar, başta payitaht olan şehirler olmak üzere en ücra kasabaya ve köye kadar geniş bir coğrafyada vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar içinde kurucusu kadın olan vakıflar üzerinde durulacaktır. Öncelikle VGM Arşivi'ndeki vakfiyelerden yola çıkarak bazı Osmanlı şehirlerindeki vakıf sayıları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İlk Osmanlı payitahtı Bursa'da, VGM Arşivi'ndeki vakfiyelere göre kurulan toplam vakıf sayısı 1.434'tür. Bunların 81'i (% 5,64) kadınlar tarafından kurulmuştur. Diğer bir payitaht olan Edirne'de VGM Arşivi'ndeki vakfiyelere göre kurulan toplam vakıf sayısı 388'dir. Bunların 13'ü (% 3,35) kadınlar tarafından

[8] Çınar-Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, s. 95. Vakıf neden kurulur için ayrıca bkz. Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti,* s. 31-40.

kurulmuştur. Bir ara şehzade sancağı da olan Manisa'da VGM Arşivi'ndeki vakfiyelere göre kurulan toplam vakıf sayısı 330'dur. Bunların 18'i (% 5,45) kadınlar tarafından kurulmuştur. Manisa şer'iyye sicillerinde yapılan tarama sonucunda, 228 vakfa ait vakfiyeye daha ulaşılmıştır. Bunların içinde de 48'ini (% 21) kadınlar kurmuştur. Buna göre Manisa'nın hem VGM Arşivi'ndeki hem de şer'iyye sicillerindeki vakfiyeleri mevcut vakıflarını bir araya getirdiğimizde toplam vakıf sayısı 558'e ulaşmaktadır. Bunların da 66'sı (% 11,83) kadınlar tarafından kurulmuştur. Bir diğer şehzade sancağı Amasya'da VGM Arşivi'ndeki vakfiyelere göre kurulan vakıf sayısı toplamda 515'tir. Bunların 34'ü (% 6,60) kadınlar tarafından kurulmuştur. Ankara'da VGM Arşivi'ndeki vakfiyelere göre kurulan toplam vakıf sayısı ise 1.083'tür. Bunların da 15'i (% 1,38) kadınlar tarafından kurulmuştur. Gaziantep'te VGM Arşivi'ndeki vakfiyelere göre kurulan vakıf sayısı toplamda 254'tür. Bunların 185'i erkekler, 69'u (% 37,29) da kadınlar tarafından kurulmuştur.[9] Burada verilen vakıf sayıları, sadece VGM Arşivi'nde vakfiyeleri günümüze ulaşan vakıflardır ve bütün Osmanlı dönemini kapsamaktadır. Vakfiyeleri günümüze ulaşmayan; ancak günümüzde isimlerine ve hayratlarına ulaşılan vakıf sayısı daha da fazladır. Bunları, yukarıda belirtilen şehirlerle ilgili diğer çalışmalar daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bursa

Yakup Tuncer, Bursa şer'iyye sicillerini kaynak olarak kullanarak XV. yüzyılda Bursa'da kurulan vakıflar üzerine bir çalışma yapmıştır. Tuncer bu çalışmada, incelediği dönemde Bursa'da 303 vakfın kurulduğunu tespit etmiştir. Bu vakıfların kurucularını cinsiyetlerine göre de tasnif eden Tuncer, bunların 150'sini (% 49) erkeklerin; 153'ünü (% 51) de kadınların kurduğu sonucuna ulaşmıştır. Şer'iyye sicillerinde yer aldığına göre erkek vakıf kurucularından % 60'ı ev, % 23'ü para, % 7'si de dükkân vakfetmiştir. Geriye kalan % 10'unun vakıf akarları arasında da bahçe, han, çeşme, zaviye, değirmen, kitap, köle ve mushaf bulunmaktadır. Aynı dönemde kadınların kurdukları 153 vakıftan 113'ü (% 74) ev, dükkân, bahçe, arsa, üzüm bağı gibi gayrimenkul, 32'si (% 21) para, 4'ü de diğer olarak tanımlanan gelir kaynakları vakfetmiştir. Bursa'da bu dönemde kurulan vakıfların toplamda % 76,5'i gayrimenkul, % 23,5'i da menkul vakfıdır. Buradaki vakıflardan 67'si para vakfıdır (35'i erkek, 32'si kadın). Vakıf kurucularına bakıldığında 150 erkek vakıf kurucusundan 128'i hür asıllı, 20'si azatlı

[9] Vakıf sayıları 2015'te VGM Arşivi'nde tespit edilmiştir. Manisa'da kurulan vakıflar hakkındaki bilgileri benimle paylaşan Hasan Demirtaş'a teşekkür ederim.

kul, kadınlardan da 97'si hür, 58'i azatlı kul taifesindendir. Tuncer'in tespitine göre bu dönemde vakıf kuranlardan % 74'ü hür asıllı, % 26'sı da azatlı kullardan oluşmaktadır.[10]

Samettin Başol, XV. yüzyıl Bursa'sı üzerine, bu kez ağırlıklı olarak VGM Arşivi'ndeki vakfiyelerden ve Tuncer'in çalışmasında kullanmadığı vakfiyelerden yola çıkarak bir çalışma yapmıştır. Başol, incelendiği dönemde Bursa'da 33 vakfa ait vakfiye tespit ettiğini; bunların 27'sini (% 81,82) erkeklerin, 6'sını (% 18,18) da kadınların kurduğunu belirtmiştir. Bu dönemde Başol'un tespit ettiği vakıf kuran kadınlar Bayezid Paşa'nın kızı Hatice Hatun, Molla Fenari'nin hanımı, Erhundu Şah Hatun, Sultan I. Bayezid'in kızı Hundi Hatun ve Selçuk Hatun'dur.[11] Bu kadınların ortak özelliği hanedana ve askerî sınıfa mensup kişilerin eşleri veya kızları olmalarıdır.

XVI. yüzyılın ilk yarısında Bursa'da kurulan vakıflar Hâle Demirel tarafından incelenmiştir. Demirel yaptığı çalışmada Bursa'da, incelenen dönemde 557 vakıf kurucusu tespit etmiştir. Bunlardan 296'sının (% 53) kurucusu erkek, 261'inin (% 47) de kurucusu kadındır. Çalışmada kadın vakıf kurucularının hukuki statüleri de 12'si saray mensubu, 2'si hür, 101'i azatlı, 2'si gayrimüslim, 144'ü de statüsü belli olmayan olarak verilmiştir. Demirel, kadın vakıf kurucuları arasında devletin en üst kademesinde bulunan padişahların eşleri, anneleri veya kızları olduğu gibi bir tencere ya da kolye vakfeden kadınların da olduğunu belirtmiştir. Bu kadınların amaçlarının da Allah'a yaklaşmak, rızasını kazanmak olduğu ifade edilmiştir. XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadınların konumları göz önüne alındığında, Bursa'da vakıf kurucuları içinde kadınların oranı, erkek egemen bir toplumda oldukça fazla görünmektedir. Yine Demirel'in belirttiğine göre vakıflarına kendilerini mütevelli tayin eden kadınların sayısı az olmadığı gibi, kocaları tarafından bu görevlere getirilen kadınlar da mevcuttur. Bu durum gerek kendilerine gerekse eşlerinin ve toplumun onlara olan güvenini ortaya koymaktadır.[12]

XVI. yüzyılın ikinci yarısının ilk 15 yılında (1550-1565) Bursa'da kurulan vakıflar üzerine Fatma Kırçıl Akkoç bir çalışma yapmıştır.[13] Bu çalışmada,

---

10 Yakup Tuncer, *Mahkeme Sicillerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları,* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1992, s. 22-23, 28-29.

11 Samettin Başol, *Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 42-44.

12 Hâle Demirel, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s. 59-61.

13 Fatma Kırçıl Akkoç, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında (1550-1565) Bursa Vakıfları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010, s. 41-43.

Bursa'da incelenen yıllar arasında 123 vakıf kurulduğu belirtilmiş; bunların da 80'ini (% 65) erkeklerin, 43'ünü (% 35) de kadınların kurduğu ifade edilmiştir. Vakıf kuran kadınların da 14'ü (kadınlar içinde % 32,5) azatlı, 29'u (% 67,5) da statüsü belli olmayan olarak verilmiştir. Kırçıl Akkoç, Bursa'da incelediği dönemde vakıf kuran 43 kadından hiç birisinin sarayla bağlantısının bulunmadığını, çoğunun reaya kökenli olduğunu belirtmektedir.[14]

Bursa'da XV. ve XVI. yüzyıllarda kurulan vakıflar üzerine yapılan çalışmalarda kadın vakıf kurucuları, diğer Osmanlı şehirlerindeki ortalamanın üzerindedir (bölgelere ve dönemlere göre değişmekle birlikte Osmanlı genelinde % 17 ile % 50 arasındadır). Bunda Bursa'nın geçmişinde Osmanlı payitahtı olmasının payı olabileceği gibi, şehrin sosyal ve ekonomik gelişmişliği ile ticaret ve zanaatta da ileri bir seviyede olmasının payı büyüktür. Bu kadınların eşlerinin ve babalarının mali durumlarının iyi olması ve asli ihtiyaçlarının onlar tarafından karşılanması, muhtemelen kadınları güçleri nispetinde hayır işlerine yöneltmiştir.[15]

Sivas

Ömer Demirel, Anadolu'nun gerek Osmanlı döneminde gerekse öncesinde önemli şehirlerinden biri olan Sivas üzerine yaptığı çalışmada, bu şehirde kurulan vakıfların sayısını 15'i Osmanlı öncesinde, 322'si de 1400-1850 yılları arasında olmak üzere toplam 337 olarak vermektedir. Osmanlı döneminde Sivas'ta kurulan 322 vakıftan, 76'sının kurucusu ise kadınlardır (75'inin kurucusu Müslüman ve birinin kurucusu gayrimüslim). Burada belirtilen kadın vakıflarının tamamı 1700-1850 yılları arası döneme aittir. Bu verilere göre 1400-1850 yılları arasında kurulan vakıflar içinde kadın vakıflarının oranı % 23,60; 1700-1850 yılları arasında kurulan vakıflar (281 vakıf) içinde de % 27,04'tür.[16]

Ankara

Osmanlı döneminde Ankara'da ne kadar vakıf kurulmuştur? Bu konuda kaynağımız vakıf tahrir defterleri, şer'iyye sicilleri ve VGM Arşivi'ndeki vakıf kayıtlarıdır. Ankara'da da diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi kadınlardan hâli vakti yerinde olanlar, kurdukları vakıflarla bizzat sosyal ve dinî hayatın içinde

14 Kırçıl Akkoç, *agt.*,s. 42.

15 Saadet Maydaer, *Şer'iyye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın (1575-1600),* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002, s. 87-88. Bu konu için Maydaer'in *16. Yüzyılda Bursa Kadınları* (Emin Yay., Bursa 2010) başlıklı çalışmasına da bakılabilir.

16 Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.200, Tablo IX.

yer almışlardır. Ankara'da vakıf kuran kadınlardan bir kısmı cami, mescit, medrese, mektep, çeşme gibi hayrat yaptırırken, çoğunluğu teşkil eden kesim, tahsis ettikleri paralarla mahallelerindeki camilerin ve mescitlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. VGM Arşivi'nde yer alan kayıtlara göre Ankara'da kurucusu belli olan vakıf sayısı 347'dir. Bunların 15'i (% 4,32) kadınlar tarafından kurulmuştur.[17] Ankara'da aynı dönemde, kurucuları belli olmadığı hâlde isimleri tespit edilen vakıf sayısı ise 1.083'tür. Türkiye genelinde tescil edilmiş vakıflar içinde Ankara'da kurulanların oranı % 2,71'dir.[18]

VGM Arşivi'nde çalışmalarımız sonrasında Ankara'da vakfiyesi bulunan, vakıf kuran kadın sayısının 42 olduğu tespit edilmiştir. Melike Hatun, Ziyade Hatun, Turasan Bey hemşiresi Fatıma Hatun, Hacı Tayyibe Hatun, Efendi Bula Hatun, İbadullah kızı Bula Hatun, Şâhî Hatun, Hünze Hatun, Ümmi Hatun, Nazperver Hatun, Emine Hatun, Zeyneb Hatun, Nusret Hatun, Şerife Zâhide Hatun, Şerife Müslime Hatun Ankara'da vakıf kuran kadınların sadece bir kısmıdır.[19] Bunlara vakıf tahrir defterlerinde yer alan vakıf kurucusu kadınlar dâhil değildir. Ankara'da vakıf kuran kadınların sayısı, yukarıda verilen sayılardan ibaret değildir.

Ankara'da vakıfları ve yaptırdığı hayrat ile dikkati çeken ilk kadın Melike Hatun'dur. Halk arasında Sultan Hatun diye de bilinen Melike Hatun, Ankara'nın Kirişçiyan Mahallesi'nin adının zaman içinde değişip Hatuniye olarak anılmasına neden olmuştur. Hayatı ve ailesi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığımız Melike Hatun'un[20] XIV. yüzyılda yaşadığı ve vakıf tahrir defterlerinde yer

---

17 VGM Arşivi veri tabanında Melike Hatun, Azime Hanım binti Selahaddin Ağa, Bula Hatun binti İbadullah el-Ankaravî, Safiye (?) Mahbulendî Hatun, Fidan Hanım binti Abdullah, Şerife Müslime Hanım binti Mesud Ağa, Ana Kadın (Ana Hatun), Çerkes Mehmet Kızı Ayşe İkbal Eldem, Esma Özkaynak, Hatice binti İsmail, Havva binti Bâlî, Hatice Hatun binti Mehmed Efendi, Şerife Hatice Hatun, Şerife Zâhide Hanım binti Uveys Efendi ve Seyyide Hanım'ın isimleri yer almaktadır. Bunlardan Safiye olarak verilen ismin, medresesinin isminde de yer aldığı üzere Seyfiye olduğu ve bu vakfın kurucusu olarak kaydedilen Mahbülendî'nin kimliği, kişiliği ve kadın ismi olduğuna dair elimize herhangi bilgi geçmemiştir. Bu nedenle bu vakıf kadın vakfı olarak değerlendirmeye alınmamıştır. Anakadın, Ayşe İkbal Erdem, Esma Özkaynak ve Seyyide Hanım'ın vakıfları da cumhuriyet dönemi vakfı olduğu için onlar da bu çalışmada yer almamıştır.

18 Vakıflar hakkındaki bu envanter bilgileri, VGM Arşivi'nde kullanılan modül üzerinden yapılan tarama ile tespit edilmiştir. Bu verilere VAYS projesi çerçevesinde girilen verilerin tamamı dâhil değildir.

19 Bkz. Çınar, "Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar".

20 Ankara'da bir medresesi, mescidi/camii, çeşmesi ve mezarı/türbesi bulunan Melike Hatun kimin kızı, kimin eşi idi? Melike Hatun'un mezar kitabesinde ve vakıf kaydında babasının ismi yer almamaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kızı diyenler olduğu gibi, Selçuklu sultanlarının kızlarından diyenler de vardır. Bu konuda bize yeni bir bilgiyi Abdülkerim Erdoğan ulaş-

alan bilgilere göre Ankara'da mescidi (camii), medresesi, çeşmesi ve mezarının da içinde bulunduğu vakıf bahçesi bulunmaktaydı.[21] Ayrıca Melike Hatun'un adı vakıf kayıtlarında, I. Murad'ın (1362-1389) subaşılarından Eyne Bey Subaşı'nın Ankara'nın Hatuniye Mahallesi'nde yaptırdığı Eyne Bey Subaşı Hamamı'nın yapımına yaptığı katkıdan dolayı da geçmektedir. Melike Hatun, XIV. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilen bu hamamın yapımına 17.000 Eşrefî para yardımda bulunmuş; Eyne Bey de hamamın gelirinden günde 17 akçayı Melike Hatun vakfına tahsis etmiştir.[22]Ankara'nın şehir merkezindeki, dönemin en önemli eğitim merkezlerinden biri olan ve Hacı Bayram-ı Veli'nin (ks) de müderrislik yaptığı Kara ya da bazı kayıtlarda yer aldığı üzere Sevdâviye olarak da bilinen medrese, Melike Hatun'un vakıf hayratıdır.[23]

Ankara sancağının 928/1522 ve 979/1571-72 tarihli vakıf tahrir defterlerinde yer aldığı üzere mahalle mescit ve camileri ile diğer bazı hayrat için daha önce kurulan, bir nevi ana vakıf görünümünde olan vakıflara, ilave vakıflar tahsis edilmiştir. Bu vakıflarda menkul ve gayrimenkul bir gelir, hizmet alanı ve vakıf kurucusunun şartı yer almış; bir bakıma cami, mescit, türbe, medrese gibi bir kısım hayrat için yeni gelir kalemleri oluşturulmuş, buralardaki görevlilerle, aydınlatma, bakım ve onarım gibi hizmetlere kaynak tahsis edilmiştir. Karşılığında da vakıf kurucularının ruhu için kimi zaman bir dua, kimi zaman Kur'an-ı Kerim'den bir cüz ya da tamamının okunması istenmiştir.

Erkekler kadar kadınlar da XVI. yüzyılda, bilhassa ikinci yarısında önceki dönemlerin aksine daha çok vakıf kurmuşlardır. Semiha Nurdan'ın tespitine

---

tırdı. Onun gönderdiği sonraki tarihlere ait bir fermanda, geçmişe doğru yapılan atıfta şu ifadeler yer almaktadır: Ramazan 1027/Eylül 1618 tarihli fermanda: ... *Ankara'da merhûm Sultân Alaaddin kızı merhûme Melike Hâtun binâ itdüği Cedid nâm medresenin* ... Bu kayıttan Melike Hatun'un babasının adının Alaaddin olduğu anlaşılıyor. Ancak bunun hangi Alaaddin olduğu sorusu akla gelmektedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatı 1273, Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Alaaddin Keykubad'ın vefatı 1237, II. Alaaddin Keykubad'ın vefatı 1254, III. Alaaddin Keykubad'ın vefatı da 1302 yılıdır. Melike Hatun'un ölüm tarihi, mezarındaki kitabede ebced hesabıyla Hicri 795/Miladi 1393 olarak kaydedilmiştir. Melike Hatun'un ölüm tarihi 1393 olduğuna göre, yaşadığı devir göz önüne alındığında babasının III. Alaaddin b. Melik Feramurz b. II. Keykavus olması en yakın ihtimaldir. Ankara'da Melike Hatun'un adı verilen cami, onun türbesine yakın bir mahalde, İtfaiye Meydanı'nda 27 Ekim 2017 tarihinde ibadete açılmıştır.

21 Kamil Şahin, "Ankara'da Melike Hatun Vakıfları", *VD*, XXII/1991, s. 77-78. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 25, 169 dn.82-83; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 79-80.

22 *Ankara Vakıf Tahrir Defteri (AVTD), 928/1522*, varak (v). 38a; *AVTD, 558,* v. 183; Ergenç, *age.,* s. 27, 169, dn. 82. Şahin, "Melike Hatun Vakıfları", s. 27; Abdülkerim Erdoğan, *Unutulan Şehir Ankara*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 146-147.

23 Ergenç, *age.,* s. 25; Şahin, "Melike Hatun Vakıfları", s. 78-79.

göre, 1522 tarihli Ankara Vakıf Tahrir Defteri'ndeki kayıtlarda, yukarıda belirtilen türde, Ankara'nın merkezindeki vakıfların sayısı 166'dır. Bu vakıflardan 14'nün (% 8,4) kurucusu kadındır. Yine yukarıda belirtilen usul çerçevesinde şehir merkezindeki 57 mescit ve caminin vakfına, bu dönemde ilave olarak kaydedilen vakıf sayısı 298'dir. Bunların da 66'sının (% 22) kurucusu kadındır. Nurdan, bu yılda Ankara'da vakıf kuran kadın sayısını 87 olarak vermiştir.[24]

Yukarıda belirtilen tahrirden yaklaşık 50 sene sonraya ait Ankara'nın 1571-72 tarihli vakıf tahririnde, Ankara merkezdeki toplam vakıf sayısı, İbrahim Köse'nin tespitine göre 230'dur. Bu rakam bir önceki tahrirdeki vakıf sayısı ile mukayese edildiğinde, yaklaşık % 72'lik bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde, kadınlar adına kurulmuş vakıf sayısı, yukarıda da verildiği üzere 18'dir (% 7,8).[25]

Ankara'nın merkezindeki mescit ve camilerin isimleri ile birlikte kaydedilen vakıf sayısı, bir önceki vakıf tahrirde 57 iken, 1571-72 tarihli vakıf tahrirde 76'ya çıkmıştır. Bu 76 mescit ve cami vakfının içinde de 1.344 ayrı vakıf kaydı yer almıştır. Aynı türde kurulan bir önceki vakıflarla (298 kişi) mukayese edildiğinde, vakıf kuranların sayısı Ankara'da yaklaşık 4,5 kat artış göstermiştir. Az ya da çok bir menkulünü veya gayrimenkulünü vakfeden ve vakfı kayıt altına alınan 1.334 ismin 411'i (% 30,5) kadındır. Bu sayıya aynı dönemde vakıf kuran 14-18 kadını da eklemek gerekmektedir. Vakıf kuran kadınların sayısı, bir önceki defterdeki verilere göre yaklaşık 6 kat artmıştır. Tabii ki burada, aynı kişilerin birden fazla vakıf kurmuş olabileceklerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, mescit ve cami vakıflarına ilave edilen vakıfların büyük çoğunluğu, bilhassa kadın vakıflarının neredeyse tamama yakını para vakfıdır. Vakfedilen paraların, onu on bir (% 10) ya da onu on bir buçuk (% 15) hesabı üzere muamele edilmesi şartlarda yer almıştır. Yukarıda, 1571-72 yılına ait kayıtlarda yer alan mescit ve camiler için vakıf kuran 411 kadından 394'ü, sadece para vakfederken, 14'ü gayrimenkul, 2'si hem gayrimenkul hem de para vakfetmiştir. Bu verilere göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında vakıf kuran kadınların yaklaşık % 95'i çeşitli miktarlarda para vakfetmiştir. Benzer durum

[24] Semiha Nurdan, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Ankara Şehri Vakıfları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 42. Ankara'daki vakıflar için ayrıca bkz. 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları, 116/5.

[25] İbrahim Köse, *Ankara Evkâf Defteri (1571)*, AÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998. Bu vakıflar için ayrıca bkz. 979/1571-1572 Tarihli *558 Numaralı Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi.

aynı dönemde vakıf kuran erkekler için de söz konusudur. Bilhassa para vakıflarında meydana gelen artışta, Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi'nin paranın da vakfedileceği yönünde verdiği fetvanın, dönemin padişahı Kanuni'nin fermanı ile onaylanmasının büyük rolü olmuştur. Para vakıflarındaki bu hızlı artışa, Ankara'da sonraki yüzyıllarda kurulan vakıflar arasında bir daha rastlanmamaktadır. Ankara'da kurulan vakıflar, gerek erkekler tarafından gerekse kadınlar tarafından hiç de azımsanamayacak sayıdadır. Zira sadece VGM Arşivi'ndeki vakfiyelerden yola çıkarak Osmanlı döneminde Ankara'daki vakıf kurucusu kadınların sayısını 10'lu sayılarla telaffuz etmek yerine, diğer kaynaklardaki verilerle bu sayıyı 100'lerle ifade etmek yerinde olacaktır.

Ayntab/Gaziantep

VGM Arşivi'nde yaptığımız bir araştırmada Osmanlı döneminde Ayntab/Gaziantep şehrinde kurulan vakıfların sayısı 255 olarak tespit edilmiştir. Burada belirtilen vakıfların kurucularından 186'sı (% 73) erkek, 69'u (% 27) da kadındır.[26] Vakıf kurucusu kadınların isim ve lakaplarına bir göz atıldığında bu kimselerin genelde şehrin önde gelen ailelerine mensup kimseler oldukları görülmektedir. VGM Arşivi'nde Ayntab şehrinde kurulan vakıfların vakfiyeleri ve özet vakfiyeleri üzerinde yapılan bir başka araştırmada, vakıf senedi ve tüzüğü hükmündeki vakfiyesine ulaşılabilen vakıf sayısı 188'dir. Bu vakıflardan 128'ini (% 69) erkekler, 3'ünü rüfekası ile eşler (karı-koca), 57'sini (% 30) de kadınlar kurmuştur. Ayntab'da Osmanlı döneminde kurulan vakıfların yüzyıllara göre dağılımı ise şöyledir: XVI. yüzyılda 14; XVII. yüzyılda 11; XVIII. yüzyılda 53; XIX. yüzyılda 81 ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de 28'dir. Bu vakfiyelerden kadınlara ait olanların yüzyıllara göre dağılımı ise şöyledir: 17. yüzyılda 2; 18. yüzyılda 10; 19. yüzyılda 38 ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de 7'dir.[27]

Osmanlı döneminde Ayntab'da vakıf kurucusu kadınların sayısı elbette yukarıda belirtilen sayılardan ibaret değildir. İsmail Kıvrım, VGM Arşivi dışında, şer'iyye sicillerinden de yararlanarak Osmanlı döneminde Ayntab'da kurulan vakıflar üzerine bir araştırma yapmış ve kurulan vakıf sayısını 581 olarak tespit etmiştir. Kıvrım'ın tespit ettiği vakıflardan 369'unu (% 63,5) erkekler, 212'sini (% 36,5) de kadınlar kurmuştur.[28] Bunların sayıca yüzyıllara göre dağılımı da

[26] Hüseyin Çınar, "Vakıflar ve Bânîleri: Ayntab (Gazianep) Örneği", *Vakıf Medeniyeti ve Şehir-2013 Sempozyum Bildirileri,* yay. haz. Fahameddin Başar-Mehmet Kurtoğlu, VGM Yay., Ankara 2013, s. 149.

[27] Çınar, "Vakıflar ve Bânîleri: Ayntab (Gazianep) Örneği", s. 150.

[28] İsmail Kıvrım'a, yayın aşamasında olan *Osmanlı Döneminde Ayntâb'da Sâlihât-ı Nisvan (Hayır Sahibi Kadınlar)* başlıklı çalışmasındaki, vakıf kuran kadınlarla ilgili bilgileri, yayımlanmadan benimle paylaştığı için çok teşekkür ederim.

XVII. yüzyıl 24, XVIII. yüzyıl 56, XIX. yüzyıl 125 ve XX. yüzyıl ilk çeyreği 7 vakıf şeklinde olmuştur.

Kudüs

İslam dünyasında Mekke ve Medine'den sonra kutsal kabul edilen üçüncü belde Kuds-i Şerif'tir. Bu şehirde Osmanlı döneminde ve öncesinde çok sayıda vakıf kurulmuştur. Osmanlı döneminde bu şehirde kurulan vakıflardan en çok bilineni, Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) hasekisi Hürrem Sultan'a ait XVI. yüzyılın ortalarında kurulan, yoksullara bir tas çorba ve bir somun ekmek vermeyi kendine amaç edinen imaret vakfıdır.[29] Alaattin Dolu, "18. Yüzyılda Kudüs'te Kadın ve Kadın Vakıf Kurucuları" başlıklı çalışmasında, bu dönemde Kudüs'te, şeri'yye sicillerinde vakfiyeleri bulunan 51 kadın vakfı olduğunu belirtmekte, bu vakıfların yarısından fazlasının (% 61'i) yüzyılın ikinci yarısında kurulduğunu ifade etmektedir. Dolu, bu durumu 18. yüzyılın ikinci yarısında Kudüs'te ileri gelen ailelerin yerel siyasette söz sahibi olmalarının bir sonucu olarak görmektedir.[30]

Gabriel Baer, 1805-1820 yılları arasında Kudüs'te kurulan yeni vakıfların 1/4'ünü; Yafa'da, İngiliz manda dönemine intikal eden Osmanlı döneminde kurulan vakıflardan da % 23,4'ünü kadınların kurduğunu belirtmektedir.[31] Margaret L. Meriwether ise Halep üzerine yaptığı bir çalışmada, bu şehir Osmanlı idaresinde olduğu yıllarda vakıf kuran kadınların sayısının, zamana ve kurulduğu yere göre % 20 ile % 50 arasında değiştiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada yer alan bilgiye göre XVIII-XIX. yüzyıllarda Halep'te kurulan vakıflarda kayda değer oranda artış yaşanmış; 1770-1840 yılları arasında şehirde 468 vakıf kurulmuştur. Bunların da 241'ini (% 51) kadınlar kurmuştur.[32] Mary Ann Fay'ın Mısır Evkaf Bakanlığı kayıtlarına dayanarak yapığı çalışmaya göre de XVIII. yüzyılda Mısır'da, kurucularının 393'ü erkek, 126'sı (% 25) da kadın olan 496 yeni vakıf kurulmuştur.[33]

---

29 Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, s. 47-82.

30 Alaattin Dolu, "18. Yüzyılda Kudüs'te Kadın ve Kadın Vakıf Kurucuları" başlıklı tebliği, Türkiye Yazarlar Birliği'nin 13-15 Ekim 2017 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlediği, "4. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi"nde sunmuştur. Yazarın bu çalışması yayım aşamasındadır. Bu bilgileri benimle paylaştığı için kendisine teşekkür ederim.

31 Baer, agm., s. 9-10.

32 Meriwether, agm., s. 125-126.

33 Fay, agm., s. 34-35.

Bosna

XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan bugünkü Bosna-Hersek topraklarında da çok sayıda vakıf kurulmuştur. Kerima Filan, Bosna-Hersek'te düzenlenmiş ve bugüne kadar korunmuş 1.092 vakfiye üzerine bir inceleme yapmıştır.[34] Onu bu araştırmayı yapmaya götüren neden 1604 tarihli Bosna Livası Mufassal Defteri'nde yer alan vakfiyeleri bulabilme düşüncesidir. Kerima Filan bu vakfiyelerden sadece birinin (Şahidar Hatun) 1604 tarihli defterde yer aldığını, diğerlerine herhangi bir atıf yapılmadığını tespit etmiştir. İncelenen 1.092 vakfın 249'nun (%23) kurucusunun da kadınlar olduğu ortaya konulmuştur. 1604 tarihli defterdeki bir kayıtta Hüsrev Bey'in eşi Şahdidar Hatun'un bir mescit ve bir mektep yapılması için vakfettiği malların değeri 115.000 akçedir. Vâkıfe Şahdidar Hatun ayrıca 100.000 akçeye ilaveten bir de ev vakfetmiştir. O, öldükten sonra bu evin 15.000 akçeye satılmasını şart koşmuştur. Vakıf kuran kadınlar arasında Şemsa Kadın'ın kurduğu 1582 tarihli vakıf, fonlarının büyüklüğü bakımından dikkate değer nitelikte olduğu belirtilmiştir. Şemsa Kadın, Hersek'te birkaç dönem sancakbeyliği yapmış olan Sinan Bey'in eşi olup, Sokullu Mehmed Paşa'nın kız kardeşidir. Malından 80.000 akçe gibi büyük bir meblağı vakfetmiştir. O, vakfettiği bu paranın, dönemin yasal uygulamaları çerçevesinde ticarette kullanılmasını istemiş; mütevelli ve muhasebecinin maaşlarının bu paranın kârından ödenmesini, geri kalan paranın bir mescit ya da ihtiyaca göre başka bir hayır binası için saklanmasını istemiştir. Adına bir cami de bulunan Sinan Bey için ayrı bir de vakıf kurulmuştur.[35]

Bosna-Hersek'te Osmanlı döneminde kurulan vakıflar üzerine yapılan bir çalışmada, bu ülke sınırları içinde 1010 vakfiye ve zeyl vakfiye ile diğer vakıf kaydı tespit edilmiştir. Farklı arşivlerdeki bu vakfiyelerden 320'sinin mükerrer olduğu tespiti yapılmış, geri kalan 690 vakfiye neşredilmiştir. Burada tespiti yapılan vakıfların 263'ü (% 38,12 Saraybosna'da kurulmuştur. Saraybosna'da kurulan vakıfların 62'si (% 23,58) kadınlar tarafından kurulmuştur. Saraybosna'da kadınların kurdukları vakıfların sayısı, Bosna-Hersek genelinde kurulan vakıfların yaklaşık % 9'unu teşkil etmektedir.[36]

---

34 Kerima Filan, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları-Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih,* Amila Buturovic, Irwin Cemil Schick (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 109-136.

35 Kerima Filan, *age*., s. 109-136.

36 *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, ed. Mevlüt Çam-Rahman Ademi, c. 1-5, VGM Yay., Ankara 2016. Saraybosna'da kurulan vakıflar 2-3. ciltlerde bir araya getirilmiştir. Bu çalışma, Bosna-Hersek

Arnavutluk

Rudina Hallaçi XVII-XIX. yüzyıllarda Arnavutluk'ta kurulan vakıflar üzerine bir çalışma yapmıştır. Hallaçi bu çalışmasında, incelenen dönemde 19'unu (% 76) erkeklerin, 6'sını (% 24) da kadınların kurduğu 25 vakıf tespit etmiştir. Vakıf kurucularının çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu Arnavutluk'ta, kadınlar da az da olsa vakıf kurmuşlardır. İncelenen vakfiyelerden Arnavutluk'ta vakıf kuran kadınlar; Âlime binti Abdullah, Fatma binti Şehu, Ayşe binti Hüseyn el-İmâm, Ayşe binti Mehmed Paşa, Mahmûre binti Mustafa Efendi ve Bekir Subaşı'nın zevcesidir. Vakıf kuran kadınlardan Şahu kızı Fatıma Hatun, içinde meyve ağaçları da bulunan bahçesiyle, evini Karabaş Efendi tekkesine vakfetmiştir. Bir diğer vakıf kurucusu Ayşe Hanım da kocası Salih Bey ile birlikte inşa ettiği 10 oda ve bir dershaneden oluşan dârülkurrâ için 100.000 akçelerini vakfetmişlerdir.[37]

Ülke Geneli

Osmanlı dönemi vakıfları üzerine yapılan genel çalışmalardan biri de Hasan Yüksel'in XVII. yüzyılda Osmanlı toplumunda vakıfların sosyal ve ekonomik hayattaki rolünü incelediği çalışmasıdır.[38] Yüksel bu çalışmada, incelediği döneme ait 1.663 vakıf kurucusu ve bunların imparatorluk genelindeki dağılımı üzerine çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Bu çalışmada, incelenen vakıfların kurucularından 1.081'i (% 65) hür asıllı; 365'i (% 21,95) kul asıllı; 207'si (% 12,45) menşeleri/asılları belirtilmeyen; 10'u (% 0,60) da kurucusu belirtilmeyen olarak verilmiştir. Hür asıllı 1.081 vakıf kurucusunun 809'u (% 74,84) erkek, 272'si (% 25,16) kadındır. Kul asıllı 365 vakıf kurucusunun 170'i (% 46,58) erkek, 195'i (% 53,42) kadındır. Menşei belirtilmeyen 207 vakıf kurucusunun 175'i (% 84,54) erkek, 32'si (% 15,46) kadındır. 1.663 vakıf içinde kurucuları belirtilmeyen 10 vakıf dışındakilerin kurucularından 1.154'ü (% 69,81) erkek, 499'u (% 30,19) da kadındır.

Yüksel'in incelediği vakıflardan kurucuları belirtilmeyenler dışında kalan 1.653 vakıftan 1.116'sı (% 67,51) İstanbul'da, geri kalanlar ise İstanbul dışında kurulmuştur. İstanbul'da kurulan vakıflardan 676'sını (% 60,57) erkekler,

Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde ve Ankara'da VGM Arşivi'nde bulunan vakfiyelerle Bosna şer'iyye sicillerindeki vakfiyelerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

37 Rudina Hallaçi, *Osmanlı Dönemi Arnavutluk Vakıfları (XVII-XIX. Asırlar),* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2013, s. 50-51.

38 Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 211.

440'ını (% 39,43) da kadınlar kurmuştur. İstanbul'da kurulan 190 vakfın kurucusu ise cariye yani kul asıllıdır. Bu dönemde İstanbul dışındaki vakıf kurucularının sayısı, kurucuları belirtilmeyenler dışında 540'tır. Bunların 481'i erkek, 59'u da kadındır. İstanbul dışında kurulan vakıflar içinde kadınların kurduğu vakıf yaklaşık % 11'dir.[39]

Hasan Yüksel 1999'da yayımladığı bir makalede,[40] VGM Arşivi'nde o zamana kadar tespit edilen 26.000 vakfiyeden, 2.309'unun (% 8,88) kadınlar tarafından kurulduğunu belirtmiştir. Kadınların kurduğu bu vakıfların % 16,83'ü XVI. yüzyılda, % 30,06'sı da XVII. yüzyılda kurulmuştur. Yüksel, XVII. yüzyıldaki kadınların kurdukları vakıfların artış sebebini, bu dönemin Osmanlı tarihinde, "Kadınlar saltanatı olmasında aranabilir." şeklinde ifade eder. Bu dönemde kurucusu kadın olan vakıfların yaklaşık % 90'ını hanedan mensubu kadınlar, Osmanlı yönetici ve elit sınıfının kızları ya da anneleri kurmuştur. Çok azının kurucusu toplumun diğer kesimindeki kadınlardır.

VGM Arşivi'nde 2015 yılında, tarafımızdan yapılan bir incelemede zeyilleri (ekleri) ile birlikte 27.419 vakfiyesi mevcut vakıf tespit edilmiştir.[41] Bu vakıflar içinde kurucusu kadın olanların sayısı 3.746'dır (% 13,66). 27.419 vakfiyeden 6.026'sı (% 22) payitaht İstanbul'da kurulmuştur. Bu sayı bize imparatorluk genelinde kurulan yaklaşık beş vakıftan birinin İstanbul'da kurulduğunu ortaya koymaktadır. Burada belirtilen İstanbul'daki vakıf kurucularından 1.595'i (% 26,47) kadındır. İstanbul'daki kurucusu kadın olan vakıflar, Osmanlı genelinde kurulan vakıfların % 5,82'sini; kurucusu kadın olan vakıfların da % 42,58'i teşkil etmektedir. Bu son ifadeden yola çıktığımızda kadınların kurdukları vakıfların yarıya yakını İstanbul'da kurulmuştur.

İstanbul

VGM Arşivi'ndeki vakfiyeler üzerinde yapılan incelemede, İstanbul'da vakıf kuran kadınlar içinde hanedan mensubu (valide sultanlar, sultanlar, haseki-

39 Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 211.

40 Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı,* s. 49-55.

41 Bu inceleme ve vakfiyelerin tespiti, tarafımdan 2015 yılı Mayıs ayında VGM Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'ndeki tarama sistemi üzerinden gerçekleştirildi. O günden bugüne iki yıldan fazla bir zaman geçti. Ekim 2017'de aynı arşivdeki vakfiye sayısı yine 27.419'dur. Ancak diğer arşivlerden VAYS taramaları kapsamında gelen vakfiyeler bu sayıya eklendiğinde vakfiye sayısı 34.556'ya ulaşmıştır. VGM Arşivi'nde sistemde yer alan vakıf sayısı ise 48.205'tir. 34.556'nın dışındakilerin sadece vakıf kayıtları olup vakfiyeleri yoktur. Biz bu çalışmada VGM Arşivi'nde daha önce de var olan 27.149 vakfiyeyi esas alan bir değerlendirme yaptık.

ler, kadınefendiler) 88 (İstanbul kadınları içinde % 5,52) ayrı kadına ait 124 vakıf tespit edilmiştir (Tablo 1). Yine aynı arşivdeki vakfiyeler üzerinde yapılan incelemede, 108'i (İstanbul kadınları içinde % 6,78) farklı isimde olmak üzere saraylı, cariye ve hizmetli kadınlar tarafından kurulan 111 vakıf tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu verilerden yola çıkıldığında İstanbul'daki kadın vakıf kurucularının yaklaşık % 15'i hanedana mensup kadınlar, saraylı olarak isimlendirilen cariye ve diğer hizmetlilere aittir.

Gabriel Baer, XVI. yüzyılda İstanbul'da vakıf kuran kadınlar üzerine yaptığı bir çalışmada, vakıf kuran kadınları Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayımladığı 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ndeki[42] 2.515 vakıf kaydından rastgele seçtiği örnek 500 vakıf üzerinden incelemiştir. Baer'in tespitine göre, XVI. yüzyılın ortalarında İstanbul'da vakıf kuran kadınların sayısı, toplam vakıflar içerisinde 1/3'ten biraz fazladır (% 36,8).

Baer'in kullandığı kaynağın bir devamı niteliğindeki 1600 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ni yayımlayan Mehmet Canatar ise İstanbul'da kurulan toplam 3.265 vakıftan, 4'ünde birinci isim, diğerlerinde müstakil olarak kadınların tesis ettikleri 1.330 (% 40,73) vakıftan bahsetmektedir. Bunlara yukarıda erkeklerin 1. isim olduğu 35 vakfı da ilave ettiğinde bu sayı toplamda 1.365 vakfa (% 41,80) ulaşmaktadır.

Yukarıda belirtilen VGM Arşivi'ndeki İstanbul ile ilgili verilen 6.026 vakfiye, bütün Osmanlı dönemine aittir ve vakfiyeleri mevcut olan vakıflardır. Yukarıda Canatar'ın verdiği 3.265 sayısı ise XVII. yüzyılın başlarına kadar İstanbul'da kurulan vakıflardır. Bu vakıflardan kaçının vakfiyesi olduğu hakkında elimizde yeterli çalışma yoktur. Zira tahrir defterinde sadece vakfın adı, kısaca hayrat ve akarı verilmiştir. Vakıf tahrirlerde yer alan vakıf kayıtları üzerinde ayrı ayrı çalışmalar yapıldığında VGM Arşivi'nde mevcudu verilen vakfiye ya da vakıf sayısı daha da artacaktır.

Hanedan Mensuplarının Vakıflarından Bazıları

Tülay Duran'ın editörlüğünü yaptığı *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar - Hanım Sultan Vakfiyeleri* başlıklı çalışmada; Ayşe Sultan, Hatice Turhan Vâlide Sultan, Haseki Gülnuş Vâlide Sultan, Safiye Sultan, Ayşe Sultan, Mihrişah Vâlide Sultan, Âdilşâh Kadın, Şâh Sultan, Beyhan Sultan, Ayşe Sîne-Perver Vâlide Sul-

[42] Ö. Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri (953/1546 Tarihli),* İstanbul Fetih Cemiyeti Vakfı Yay., İstanbul 1970.

tan, Hadice Sultan, Nakş-ı Dil Vâlide Sultan, Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'a ait vakfiyelerden bölümlerin çevirileri verilmiştir.[43] Bu çalışmada, 13 hanım sultana ait 18 vakfiye defterinde kayıtlı olan 13 vakfiye ve 47 vakfiye ekinden (zeylinden) alınan bilgiler verilmiştir. Yine çalışmanın sunuş kısmında VGM Arşivi'nde yapılan incelemeler sonunda 2.309 hanım ismi ve bunlardan 1.044'ünün vakfına ait vakfiyenin tespit edildiği belirtilmiştir.[44]

Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar - Hanım Sultan Vakfiyeleri kitabında vakıfları hakkında bilgi verilen hanedan mensuplarından biri Sultan III. Murad'ın (1574-1595) kızı **Ayşe Sultan**'dır. Ayşe Sultan, 1586 yılında İbrahim Paşa ile evlenmiş, 1604 yılında vefat etmiştir. Ayşe Sultan'a ait üç adet vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiyelerden 1 Şaban 1011 (21 Haziran 1602) tarihli olanında; İstanbul'da 25 oda, 1 kayıkhane, 2 menzil, 2 bakkal dükkânı, 1 arsa, 1 bahçe, Rumeli'de 4 değirmen, Filibe'de 8.000 baş koyun ve Kıbrıs'ta bir çiftlik, vakfın akarı olarak kaydedilmiştir. Bu vakfiyedeki akarlardan elde edilen gelir ise Ayşe Sultan'ın şehit olan eşi İbrahim Paşa'nın türbesinde Kur'an okunması, tesbih çekilmesi, onun yerine kaza namazı kılınması ve hacca gidilmesi gibi hizmetler için tayin edilmiş ve bu hizmetleri yapacak kimselere tahsis etmiştir.[45]

Ayşe Sultan'ın aynı tarihli diğer vakfiyesi, kendisinin vefatından sonra malının üçte birinin vakfedilmesinin şart koştuğu vakıf ile ilgilidir. Vâkıfe Ayşe Sultan bir medrese yaptırılıp orada eğitim gören talebeye ve ders veren müderrise ücret verilmesi, bir muallimhane (sıbyan mektebi) yaptırılması ve müderrisin yardımcısına ücret, talebeye kıyafet verilmesi, vefatından sonra defnedileceği türbede her gün 60 cüzhan tarafından 2 hatim okunması, 60 cüzhandan başka 24 cüzhanın da ayrıca gece-gündüz Kur'an-ı Kerim okuması, 15 kişinin tesbih çekmesi, tayin olunacak bir kimsenin (musallinin) vâkıfenin niyetine kaza namazı kılması, bir kimsenin vâkıfenin niyetine hacca gitmesi, aşure gününde aşure pişirilip fukaraya dağıtılması, her yıl mevlid okutulması ve eşi İbrahim Paşa'nın türbesi yanında bir çeşme yaptırılması gibi şartlar vakfiyede yer almıştır.

Ayşe Sultan'ın üçüncü vakfiyesi yine aynı tarihi taşımaktadır. Bu vakfiyede Bolu'da 250 dükkân, 1.200 baş koyun, Mısır'da 3 köy, Şam'da 2 menzil, Hama'da 60 dükkân, 1 kahvehane vakfedilerek bu sayılan akarların gelirinden

---

43 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri*, editör: Tülay Duran, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul 1990. Eserin Transkripsiyon editörlüğünü İbrahim Ateş, yardımcılıklarını Ülkü Özsoy ve Gülgün Erişen yapmıştır.

44 İsmet Alver, "Sunuş", *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*, s. 9.

45 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*, s. 29.

daha önceki vakfın gelirine eklenmesi ve onun şartlarına uyulması yer almıştır.[46]

Vakıf kuran hanedan mensuplarından biri de Sultan IV. Mehmed'in (1648-1687) annesi olan ve 1683 yılında vefat eden Hatice Turhan Vâlide Sultan'dır. Hatice Turhan Sultan'ın 27 Receb 1073 (25 Şubat 1663) tarihli vakfiyesinde, İstanbul'da yapımını tamamlattığı Yeni Cami, mektep, sebilhane, kütüphane, türbe ile Çanakkale'de Kale-i Sultaniye ve Seddü'l-Bahr adlarıyla bilinen ve içerisinde cami, mektep, muhafızlar için evler, sığınaklar, dükkânlar bulunan iki kale vakfetmiştir. Vâlide Sultan, bu hayratlarının masraflarının karşılanması için İstanbul ve Rumeli'de pek çok akar vakfetmiştir. İstanbul'da Yeni Cami yakınlarında 3 fırın, 4 dükkân ve kahve dibekleri, Mahmutpaşa'da ve Araplar Mahallesi'nde arsalar, Rumeli'de 40 köy, 5 çiftlik, Anadolu'da çeşitli yerlerde arsa ve çiftlik ile akar satın alınması için 5.200 kuruş para vakfetmiştir.

Vakfın harcama kalemleri arasında da mütevellilerine, nazırlarına, kâtiplerine, câbilerine, ruznamçe kâtiplerine, noktacılarına, mutemetlerine ve bunların yardımcılarına; kalelerinde görevli kale kapıcılarına; sebildeki suyolcularına; türbenin bekçilerine ve temizlikçilerine; camilerin müezzinlerine, imamlarına, muarriflerine, saatçilerine, vaizlerine, hatiplerine, kayyımlarına, buhurcularına, kandilcilerine, ser-mahfellerine, devirhânlarına, naathânlarına, cüzhânlarına, Kur'an-ı Kerim okumakla görevlendirdiği kimselere; mektebinde görevli muallimlere, temizlikçilere ve yardımcılarına; kütüphanede görevli hâfız-ı kütübe, mücellide, nakkaşa ve yine vakıflarında görevli diğer hizmetlilerle sarraflara, vekilharca, ambarcılara, tamircilere, perdeciye, kurşuncuya, camcıya ve taşıyıcıya vakıf gelirlerinden günlük toplam 6.428 akçe ücret ödenmesini istemiştir. Bunun yanında mektep talebelerinin kışın odun ve kömür ihtiyaçlarının giderilmesi için yıllık 3.000 akçe, öğrencilerin yazın gezilere götürülme masrafları için 3.000 akçe, yazın sebilhaneye kar alınması için 20.000 akçe, Ramazan'da yoksullara pirinç, soğan ve odun alınması için de 12.000 akçe harcanmasını şart koşmuştur. Yine Hatice Turhan Sultan hacca gidecek olanların su sıkıntısı çekmemesi için vakfının 7.500 kuruşa 65 adet deve kiralaması, bunların bir kısmında hacıların eşyalarının taşınması, bir kısmında da hacılara yetecek oranda içme suyu taşınması gibi şartları vakfiyesine kaydettirmiştir.

Hatice Turhan Sultan ayrıca camilerin mumu, kandil, zeytinyağı vs. aydınlatma ihtiyaçları için de senede 3.000 akçe, mübarek gecelerde kandil yakılması için görevlendirilenlere senede 4.000 akçe harcanması, ilgili yerlerin tefrişi ve

[46] *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*, s. 29.

diğer hizmetler için gerektiği kadar malzeme alınması ve masraflarının vakıf gelirlerinden ödenmesi gibi şartlara da vakfiyesinde yer vermiştir.[47]

Sultan IV. Mehmed'in başhasekisi ve Sultan II. Mustafa (1664-1703) ve III. Ahmed'in (1703-1730) annesi olan Haseki Gülnuş Vâlide Sultan (ö. 1715) da vakıf kuran hanedan mensuplarındadır. Gülnuş Vâlide Sultan Mekke'de darüşşifa, imaret, ambarlar, ekmek fırını ve aletleri, değirmenler, Süveyş'te kullanılmak üzere gemi ve sandalları ile ayrıca Mısır'da 21 adet köy vakfetmiştir. Büyük oğlunun saltanatı yıllarında Galata'daki Yeni Camii, küçük oğlunun saltanatında da Üsküdar'daki camii yaptırmıştır. Haseki Gülnuş Vâlide Sultan hac yolunda ve diğer yerlerde çeşmeler, köprüler, sebiller yaptırıp vakfetmiştir. 27 Ramazan 1090 (22 Ekim 1679) ve 9 Cemâziyelâhir 1093 (5 Haziran 1682) tarihli iki vakfiyesi bulunmaktadır.[48]

1696 yılında doğan ve 1778'de vefat eden Sultan II. Mustafa'nın kızı **Safiye Sultan**'a ait 15 Şaban 1154 (15 Ekim 1741) tarihli bir vakfiye ve 8 ek (zeyil) vakfiyesi mevcuttur.[49] Yine bir başka Osmanlı hanım sultanı Sultan III. Ahmed'in 1718'de doğan ve 1775'te ölen kızı Ayşe Sultan'ın vakıflarına ait iki adet vakfiye bulunmaktadır. Bunlardan ilki 15 Şevval 1156 (21 Ekim 1743), diğeri de 17 Zilkade 1189 (29 Aralık 1776) tarihlidir.[50]

Sultan III. Mustafa'nın kadını ve Sultan III. Selim'in (1789-1807) annesi Mihrişah Vâlide Sultan'ın (ö. 1805) VGM Arşivi'nde 5 ayrı defterde 9 ayrı vakfiyesi bulunmaktadır. İlk vakfiyesi 15 Şaban 1204 (30 Nisan 1790) tarihlidir. Mihrişah Vâlide Sultan için son vakıf kaydı oğlu III. Selim'in annesinin vefatından sonra kurup tescil ettirdiği 21 Şaban 1220 (2 Kasım 1805) tarihli vakfiyedir. Bu vakfiyede yer alan Mihaliç kazasındaki büyük bir köşk ve çiftlik, önceki vakıflara ilhak edilmiştir.[51]

Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) ikinci kadını ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide Sultan (ö. 1852) Dolmabahçe'de bir cami, Yenibahçe'de bir hastane, bir dârülmaârif ve çeşmeler yaptırmıştır. Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'a ait 14 adet vakfiye bulunmaktadır. İlk vakfiye 23 Rebiülevvel 1256 (13 Mayıs 1840) tarihlidir. Ayrıca 13 zeyil vakfiyesi vardır.[52]

47 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*, s. 61.
48 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar,* s. 91.
49 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar,* s. 159.
50 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar,* s. 185.
51 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar,* s. 209-211.
52 *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar,* s. 529-532.

Sonuç

Osmanlı döneminde toplumun hemen her kesiminden pek çok kimse, payitahttan en ücra köye kadar, mali güçleri nispetinde vakıf kurmuştur. Büyüğünden küçüğüne bu vakıflar ülkenin imarına katkı sağlamış, insanların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Osmanlı döneminde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 27.419, diğer arşivlerdeki vakıflara ait vakfiyeler de ilave edildiğinde 34.556 vakfiye bulunmaktadır. Aynı arşivde, sistemde yer alan vakıf sayısı ise 48.205'tir. Bu rakam bize yeni vakfiyelere ve vakıf kurucularına ulaşılabileceğine işaret etmektedir. Osmanlı döneminde ülke genelinde kurulan bu vakıflardan en az % 15'inin kurucusu kadınlardır.

Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafi bölgelerinde, zamana ve mekâna göre değişen sayıdaki vakıf kurucuları içinde, -erkek egemen bir toplum olan Osmanlı'da-, hâliyle ekseriyeti erkekler oluşturmaktadır. Bunun yanında vakıf kurucusu olan kadınların sayısı da dönemden döneme, şehirden şehre farklılık göstermekle birlikte küçümsenemeyecek orandadır. Osmanlı toplumunda vakıf kuran ve kurdukları vakıflarla cömertliklerini toplumun diğer kesimleri ile paylaşan kadınların en fazla olduğu şehir İstanbul'dur. Bunda en büyük paya kuşkusuz, sarayla bir şekilde bağlantısı olan kadınlar sahipti. İstanbul ve diğer şehirlerdeki, toplumun diğer kesiminden gelen hayırsever kadınlar da iyilik yapmak ve paylaşmak duygusundan, kurdukları vakıflarla kendilerini mahrum bırakmamışlardır. Günümüze ulaşan vakfiyeler içinde kadın vakıflarına ait vakfiyelerin oranları şehirlere göre % 10 ila 50 arası değişmektedir. Kadının hayırseverliği, yardım ve şefkat duygusu, Osmanlı toplumunda vakıflar vesilesiyle bir şekilde tezahür etmiş, onların kamuoyunun önüne çıkmalarına zemin hazırlamıştır.

TABLO 1: İstanbul'da vakıf kuran kadınlar (Hanedan mensupları ve kadınefendiler)[53]

	Vakfın Kurucusu (Vâkıfe)	Statüsü / Kimliği / Hanedan ile Bağlantısı	Unvan / Lakap	Vakfiye Tarihi Hicri / Miladi
1.	Adile Sultan (II. Mahmud'un Kızı)	Eski Sadrazam Mehmed Ali Paşa'nın Eşi	Sultan (Padişah Kızı)	23.04.1267/25.02.1851
2.	Adile Sultan	Eski Sadrazam Mehmed Ali Paşa'nın Eşi	Sultan	1274/1857-1858
3.	Adilşah Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan III. Mustafa'nın Üçüncü Kadını		07.11.1209/26.05.1795
4.	Âlicenab Kadın	Sultan I. Mahmud'un Başkadını	Kadınefendi	05.10.1158/31.10.1745
5.	Alime Sultan			21.07.1137/05.04.1725
6.	Atike Sultan	Kenan Paşa Zevcesi		25.03.1062/06.03.1652
7.	Aynişah Sultan (Kasım Paşa Kerimesi/Kızı)	Kasım Paşa Kerimesi		07.03.1250/14.07.1834
8.	Aynişah Sultan (Sultan Abdullah Kızı)	Sultan II. Bayezid Hafidesi (Torunu)	Hanım Sultan (Sultan Kızı)	01.01.947/08.05.1540
9.	Aynulhayat Ayşe Hatun (Abdulmennan Kızı)	Sultan III. Mustafa'nın Üçüncü Kadını	Kadınefendi	25/03/1193/12.04.1779
10.	Ayşe Hanım Sultan bint Rüstem Paşa (Rüstem Paşa Kızı Ayşe Sultan)	Mihrimah Sultan'ın Kerimesi, Hacce (Hacı)	Sultan	27/07/1003/07.04.1595
11.	Ayşe Hanım Sultan bint Rüstem Paşa (Rüstem Paşa Kızı Ayşe Sultan)	Mihrimah Sultan'ın Kerimesi, Hacce	Sultan	27/07/1003/07.04.1595
12.	Ayşe Sultan (Sîneperver/Seniyyeperver)	Sultan I. Abdülhamid'in kadınefendisi, Kızı Esma Sultan'ın ve oğlu Sultan IV. Mustafa'nın annesi.	Dördüncü Kadınefendi	25/01/1225/02.03.1810
13.	Ayşe Sultan (Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Sultan III. Ahmed'in Kızı	Sultan	04/03/1149/13.07.1736
14.	Ayşe Sultan (Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Sultan III. Ahmed'in Kızı	Sultan	15/10/1156/02.12.1743
15.	Ayşe Sultan (Sultan III. Murad Han'ın Kızı)	Sultan III. Murad'ın Kızı	Sultan	01/08/1011/14.01.1603
16.	Ayşe Sultan (Sultan III. Murad Han'ın Kızı)	Sultan III. Murad'ın Kızı	Sultan	1013/1604-1605
17.	Beyhan Sultan (Sultan III. Mustafa'nın Kızı)	Sultan III. Mustafa'nın Kızı	Sultan	1208/1793-94
18.	Beyhan Sultan (Sultan III. Mustafa'nın Kızı)	Sultan III. Mustafa'nın Kızı	Sultan	01/03/1219/10.06.1804

[53] Vakfiyeler hakkındaki bilgiler Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden alınmıştır.

19.	Beyhan Sultan (Sultan III. Mustafa'nın Kızı)	Sultan III. Mustafa'nın Kızı	Sultan	29/05/1223/23.07.1808
20.	Bezm-i Âlem Valide Sultan (Bezmiâlem Valide Sultan)	Sultan II. Mahmud'un İkinci Kadını ve Sultan Abdülmecid'in annesi	Valide Sultan	23/03/1256/25.05.1840
21.	Dilfirib Kadın	Sultan V. Mehmed Reşad'ın Dördüncü Kadınefendisi	Kadınefendi	?
22.	Dürrünev Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Başkadını	Kadınefendi	15/07/1294/23.06.1880
23.	Emetullah Gülnuş Sultan (Gülnuş Emetullah Sultan)	Sultan IV. Mehmed'in Eşi ve Sultan II. Mustafa ile Sultan III. Ahmed'in validesi	Valide Sultan	29/10/1110/30.04.1699
24.	Emetullah Gülnuş Sultan	Sultan IV. Mehmed'in Eşi ve Sultan II. Mustafa ile Sultan III. Ahmed'in validesi	Valide Sultan	17/05/1123/03.07.1711
25.	Emetullah Kadın	Sultan III. Ahmed'in Başkadını	Kadınefendi	23/03/1137/10.12.1724
26.	Emine Mihrişah Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan III. Mustafa'nın Validesi	Valide Sultan	1138/1725-1726
27.	Emine Sultan (Sultan Abdülaziz'in Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Kızı	Sultan	23/02/1332/19.02.1914
28.	Emine Sultan (Sultan II.Mustafa'nın Kızı)	Sultan II.Mustafa'nın Kızı	Sultan	03/05/1152/08.08.1739
29.	Emsalnur Kadınefendi (Ömer Efendi Kızı)	Sultan II. Abdülhamid'in Dördüncü Kadını	Kadınefendi	01/09/1334/02.07.1916
30.	Esma Sultan (Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Sultan III. Ahmed'in Kızı	Sultan	07/03/1177/15.09.1763
31.	İsmihan (Esmahan) Kaya Sultan (Sultan IV. Murad'ın Kızı)	Sultan IV. Murad'ın Kızı	Sultan	07/08/1128/27.07.1716?
32.	İsmihan (Esmahan) Kaya Sultan	Sultan IV. Murad'ın Kızı	Sultan	1066/1655-1656
33.	Fahri (Kameri) Sultan			07.03.1250/14.07.1834
34.	Fahri Sultan			28.01.1167/25.11.1753
35.	Faize Ayşe Hanım (Mehmed Efendi Kızı)	Şehzade Kerimesi	Hanım	1177/1763-64
36.	Fatma Hanım Sultan (Melek Ahmed Paşa Kızı/Fatma Hanım bint İsmihan Kaya)	Melek Ahmed Paşa, İsmihan Kaya Sultan Kızı	Hanım Sultan (Sultan Kızı)	15.07.1138/19.03.1726
37.	Fatma Hanım Sultan (Melek Ahmed Paşa Kızı	Melek Ahmed Paşa, İsmihan Kaya Sultan Kızı	Hanım Sultan	07.08.1128/27.07.1716
38.	Fatma Hatun bint (Hacı) Ali Paşa bin Ahmed Paşa	Sultan II. Mustafa'nın Kızı Emetullah Hanım Sultan Kızı Hibetullah Hanım Sultan Kızı	Hanım Sultan	21.07.1211/20.01.1797

39.	Fatma Sultan			08.12.1183/04.04.1770
40.	Fatma Sultan (Eşi Hızır Paşa Türbesi için)			01.05.1020/12.07.1611
41.	Fatma Sultan (Damad İbrahim Paşa ve Zevcesi Fatma Sultan, Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Damad İbrahim Paşa Zevcesi	Sultan (Padişah Kızı)	1134/1721-22
42.	Fatma Sultan (Sultan Abdülmecid Han Kızı)	Ali Galib Paşa Zevcesi	Sultan	09.09.1271/26.05.1855
43.	Fatma Sultan (Damad İbrahim Paşa ve Zevcesi Fatma Sultan, Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Damad İbrahim Paşa Zevcesi	Sultan	1141/1728-29
44.	Fatma Sultan (Sultan II. Selim'in Kızı)		Sultan	10.06. 998/16.04.1590
45.	Feride Hanım (Fethi Ahmed Paşa'nın Kızı)	Sultan II. Mahmud'un torunu Atiye Sultanzade	Sultan	29.07.1336/08.07.1918
46.	Gevher Sultan (Gevherhan Sultan)	Sultan I. Ahmed'in Kızı (?), Hacce	Sultan	10.09.1018?/17.12.1609?
47.	Hafsa Sultan	Kanuni Sultan Süleyman'ın Validesi	Valide Sultan	20.08.929/04.07.1523
48.	Handan Valide Sultan	-	Sultan	08.08.1290/01.10.1873
49.	Hanım Kadın	Sultan I. Mahmud'un Dördüncü Kadını		
50.	Hanım Sultan (Sultan II. Selim'in Kızı)	-	Sultan	09.07.1190/24.08.1776
51.	Haseki Gülnuş Sultan	Sultan IV. Mehmed'in Eşi		1093/1682
52.	Haseki Sultan (Haseki Hürrem Valide Sultan) Kudüs vakfı	Kanuni Sultan Süleyman'ın Eşi	Valide Sultan	15.08.964/13.06.1557
53.	Haseki Sultan (Haseki Hürrem Valide Sultan)	Kanuni Sultan Süleyman'ın Eşi	Valide Sultan	05.01. 958/13.01.1551
54.	Haseki Sultan (Haseki Hürrem Valide Sultan)	Kanuni Sultan Süleyman'ın Eşi	Valide Sultan	947/1550
55.	Haseki Sultan (Haseki Hürrem Valide Sultan) Trablus	Kanuni Sultan Süleyman'ın Eşi	Valide Sultan	30.05.959/24.05.1552
56.	Hatem Kadın	Sultan III. Ahmed'in Eşi	Kadınefendi	02.12.1162/13.11.1749
57.	Hatice Kadın	Sultan I. Ahmed'in Başkadını	Kadınefendi	21.12.1193/30.12.1779
58.	Hatice Ruhşah Kadın	Sultan I. Abdülhamid'in Başkadını	Kadınefendi	03.08.1221/16.10.1806
59.	Hatice Sultan (Hatice Turhan Sultan?)	Baş Haseki	Sultan	1054/1644-45
60.	Hatice Sultan (Hatice Turhan Valide Sultan)	Sultan IV. Mehmed'in Validesi	Valide Sultan	27.07.1073/07.03.1663
61.	Hatice Sultan (Bayezıd Kızı)	-	Sultan	09.09.1271/26.05.1885
62.	Hatice Sultan (Humaşah Sultan Kızı)		Sultan	09.11.1227/14.11.1812

63.	Hatice Sultan (Sultan IV. Mehmed'in Kızı)		Sultan	28.01.1151/18.05.1738
64.	Hatice Sultan (Sultan IV. Mehmed'in Kızı)	Sultan	Sultan	17.05.1152/22.08.1739
65.	Hatice Sultan (Sultan IV. Mehmed'in Kızı)		Sultan	27.06.1126/10.07.1714
66.	Hatice Sultan (Sultan IV. Mehmed'in Kızı)		Sultan	?
67.	Hatice Sultan (Sultan IV. Mehmed'in Kızı)	-	Sultan	07.07.1131/26.05.1719
68.	Hatice Sultan (Sultan III. Mustafa'nın Kızı)		Hanım Sultan	01.03.1226/26.03.1811
69.	Hatice Sultan (Piyale Paşa'nın Kızı)			08.11.1245/01.05.1830
70.	Hatice Sultan (Sultan IV. Mehmed'in Kızı) (Bu vakıf terkin)	-	Sultan	01.12.1119/23.02.1708
71.	Hatice Sultan Nukudu Vakfı			20.02.1338/14.11.1919
72.	Hoşyar Kadın Efendi (Abdullah Kızı)	Sultan II. Mahmud'ın İkinci Kadını	Kadınefendi	17.02.1260/08.03.1844
73.	Hoşyar Kadın Efendi (Abdullah Kızı)	Sultan II. Mahmud'ın İkinci Kadını	Kadınefendi	21.10.1264/20.09.1848
74.	Hümaşah Kadın	Halile-i Şehriyari	Kadınefendi	28.03.1142/21.10.1729
75.	Hümaşah Sultan (Kanuni'nin oğlu Şehzade Mehmed'in Kızı)	-	Sultan	10.02.978/14.07.1570
76.	İbrahim Paşa bin Ali ve Fatma Sultan -İstanbul	Damad-ı Cedid, Nevşehirli		29.10.1141/28.05.1729
77.	İsmihan Sultan (Sultan II. Selim'in Kızı)		Sultan	10.09.980/14.01.1573
78.	Kenan Paşa ve Zevcesi Atike Sultan	Vezir	Sultan Kızı	16.07.1118/21.01.1707
79.	Mahpeyker Sultan (Çinili Valide Sultan)	Sultan İbrahim Han Validesi, Çinili, Kösem Sultan	Valide Sultan	1039/1629-30
80.	Mehtabe Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan I. Abdülhamid'in Dördüncü Kadını	Kadınefendi	07.07.1205/12.03.1791
81.	Mihrimah Sultan (Kanuni Sultan Süleyman'ın Kızı)	Rüstem Paşa Zevcesi	Sultan	20.03.957/08.04.1550
82.	Mihrişah Sultan (Mihrişah Valide Sultan)	Sultan III. Selim'in Validesi		21.12.1209/09.07.1795
83.	Nakşidil Valide Sultan	Sultan II. Mahmud'un Validesi	Valide Sultan	25.06.1227/06.07.1812
84.	Neslişah Sultan bint Mehmed Bey bin Ahmed Paşa	Sultan II. Bayazid'in Torunu	Sultan	10.08.949/19.11.1542
85.	Nevfidan Kadın (Abdullah [Abdurrahman] Kızı)	Sultan II. Mahmud'un Başkadını		22.04.1253/26.07.1837

86.	Nevres Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan I. Abdülhamid'in Üçüncü Kadını, Hazinedar	Kadınefendi	15.10.1197/13.09.1783
87.	Nevres Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan I. Abdülhamid'in Üçüncü Kadını, Hazinedar	Kadınefendi	1210/1795-96
88.	Nigar Hatun bint Abdülmennan (Fatma Sultan bint Sultan II. Bayezid)	-	Sultan	10.09.915/22.12.1509
89.	Nurbanu Valide Sultan (Atik Valide Sultan)	Sultan III. Murad'ın Validesi, Atik Valide Sultan	Valide Sultan	10.04.990/04.05.1582
90.	Perestûv Rahime Kadın (Abdullah Kızı, Perestev Kadın)	Sultan Abdülmecid'in Dördüncü Kadınefendisi, Sultan II. Abdülhamid'in Analığı.	Kadınefendi	27.03.1307/21.11.1889
91.	Perestûv Rahime Kadın (Abdullah Kızı, Perestev Kadın)	Sultan Abdülmecid'in Dördüncü Kadınefendisi	Kadınefendi	02.04.1308/15.11.1890
92.	Pertevniyal Sultan (Abdurrahman Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Validesi, Sultan II. Mahmud'un Eşi		15.07.1281/14.12.1864
93.	Pertevniyal Sultan (Abdurrahman Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Validesi, Sultan II. Mahmud'un Eşi	Valide Sultan	05.12.1270/29.08.1854
94.	Pertevniyal Sultan (Abdurrahman Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Validesi, Sultan II. Mahmud'un Eşi	Valide Sultan	18.03.1294/02.04.1877
95.	Pertevniyal Sultan (Abdurrahman Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Validesi, Sultan II. Mahmud'un Eşi	Valide Sultan	03.05.1279/27.10.1862
96.	Pertevniyal Sultan (Abdurrahman Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Validesi, Sultan II. Mahmud'un Eşi	Valide Sultan	18.02.1269/01.12.1852
97.	Pertevniyal Sultan (Abdurrahman Kızı)	Sultan Abdülaziz'in Validesi, Sultan II. Mahmud'un Eşi	Valide Sultan	17.12.1267/13.10.1851
98.	Râbia Sultan	Makar (Müfred)		07.02.1160/18.02.1747
99.	Rami Kadın Efendi (Sultan I. Mahmud'un vakfına mülhak)	Sultan I. Mahmud'un Altıncı Kadını, Hazinedar	Kadınefendi	01.10.1165/12.08.1752
100.	Refet Kadın (Abdullah Kızı)	Sultan III. Selim'in Dördüncü Kadını	Kadınefendi	11.08.1269/20.05.1853
101.	Rukiye Hatun (Abdurrahman Kızı)	Sultan III. Ahmed'in Kızı Hatice Sultan'ın Validesi		06.01.1152/15.04.1739
102.	Saadet Sultan	Sultan		962/1554-55
103.	Safiye Sultan bint Mustafa Han	Sultan II. Mustafa'nın Kızı	Sultan	15.08.1154/26.10.1741
104.	Safiye Sultan bint Mustafa Han	Sultan II. Mustafa'nın Kızı	Sultan	13.08.1152/26.10.1741

105.	Safiye Sultan bint Mustafa Han	Sultan II. Mustafa'nın Kızı	Sultan	14.04.1138/20.12.1725
106.	Safiye Valide Sultan	Sultan III. Mehmed'in Validesi	Valide Sultan	28.11.1182/05.04.1769
107.	Saliha Sultan	Sultan I. Mahmud'un Validesi	Valide Sultan	29.12.1144/23.06.1732
108.	Saliha Sultan	Sultan III. Ahmed'in Kızı	Sultan	02.05.1151/18.08.1738
109.	Saliha Valide Sultan	Sultan I. Mahmud'un Validesi	Valide Sultan	29.12.1144/23.06.1732
110.	Selçuk Sultan (Çelebi Mehmed Han'ın Kızı, Sultan Selçuk Hatun)		Sultan	10.05.888/16.06.1483
111.	Şah Sultan (Sultan III. Mustafa'nın Kızı)	Sultan III. Selim'in kızkardEşi	Sultan	17.07.1216/23.11.1801
112.	Şahi Sultan (Sultan II. Selim'in Kızı, Şah Sultan)	Zal Mahmud Paşa Zevcesi	Sultan	20.08.977/28.01.1570
113.	Şebsafa Fatma Kadın (Abdullah Kızı) (Fatma Şebsafa Kadın bint Abdullah	Sultan I. Abdülhamid'in Altıncı Kadını	Kadınefendi	21.07.1202/27.04.1788
114.	Şebsafa Fatma Kadın (Abdulmennan (Abdullah) Kızı, Aynulhayat Ayşe Hatun vakfına ilhak)	Sultan I. Abdülhamid'in Altıncı Kadını	Kadınefendi	13.01.1205/22.09.1790
115.	Şevkefza Valide Sultan ve Sultan V. Murad	-		1279/1862-63
116.	Tab'ısafa Kadın	Sultan III. Selim'in Üçüncü Kadını	Kadınefendi	15.08.1261/19.05.1845
117.	Valide Sultan (Saliha Sultan?)	I. Mahmud'un Validesi	Valide Sultan	08.11.1157/13.12.1744
118.	Valide Sultan Yeni (Gülnuş Emetullah Sultan)	Sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'in Validesi	Valide Sultan	-
119.	Verdinaz Kadın	Sultan I. Mahmud'un BEşinci Kadını	Kadınefendi	18.05.1154/01.08.1741
120.	Vuslat Kadın	Sultan I. Mahmud'un Üçüncü Kadını	Kadınefendi	17.07.1159/05.08.1746
121.	Vuslat Kadın	Sultan I. Mahmud'un Üçüncü Kadını	Kadınefendi	16.02.1161/12.02.1748
122.	Zahide Hanım Sultan	Vezir Mirza Mehmed Paşa'nın Kızı		01.04.1163/10.03.1750
123.	Zeyneb Sultan (Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Sultan III. Ahmed'in Kızı	Sultan	21.02.1153/18.05.1740
124.	Zeyneb Sultan (Sultan III. Ahmed'in Kızı)	Sultan III. Ahmed'in Kızı	Sultan	17.11.1183/14.03.1770

TABLO 2: İstanbul'da vakıf kuran kadınlar (Saraylı, cariye ve hizmetliler)[54]

	Vakfı Kuran (Vâkıfe)	**Görevi ve Statüsü**	**Unvanı / Lakabı**	**Vakfiye Tarihi Hicri/Miladi**
1.	Alemtab Usta bint (kızı) Abdullah	Harem-i Hümayûn'da Kahveci Usta	Kahveci Usta	29.10.1261/31.10.1845
2.	Alemtab Usta bint Abdullah (Nazlı Usta bint Abdullah)	Kahveci Usta	Kahveci Usta	15.12.1262/4.12.1846
3.	Alicenab Kadın	Esma Sultan'ın Dadısı	Sultan Dadısı	03.05.1226/26.5.1811
4.	Aşinadil Hanım bint Abdullah	Sultan Abdülaziz'in Hazinedarı	Usta	28.07.1310/15.10.1893
5.	Ayşe Hatun	Saraylı	Saraylı	-
6.	Ayşe Hatun bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	03.06.1081/18.10.1670
7.	Ayşe Hatun bint Abdülmennan	Daye-i Şehzade (Şehzadenin süt annesi)	Hatun	955/1548-49
8.	Badısaba Hatun bint Abdülhay (Bad-ı Saba Hatun)	Saraylı, Kethüda	Saraylı	1018/1609-10
9.	Bahri Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Hatun	1239/1823-24
10.	Bülbülüzar Kalfa Hanım	Emine Sultan'ın Çamaşır Ustası		19.03.1332/15.2.1914
11.	Cevri Usta bint Abdülhalik	Hazinedar	Hazinedar Usta	23.07.1231/19.6.1816
12.	Cilvenaz Usta bint Abdullah bin Abdülmennan	Çaşnigir	Çaşnigir	05.04.1269/16.1.1853
13.	Daye Hatun			12.06.1292/16.7.1875
14.	Daye Hatun (Gülşirin Daye Hatun) Daye Hatun Mescidi (Gülşirin Daye Hatun)			
15.	Dilara Kalfa bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	12.10.1172/8.6.1759
16.	Dildade Kadın bint Abdullah	-	Cariye	
17.	Dürrüyan Kadın	Saraylı	Saraylı	27. 03.1933
18.	Eğlence Hatun	Saraylı	Saraylı	
19.	Emine Hatun bint Abdülmennan	Saray-ı Atik Kethüdası (Saraylı)	Saraylı	
20.	Esma Hanım	Saraylı	Saraylı	22. 02.1339/5.11.1920
21.	Faize Hatun (Faika Hatun)	Saraylı		04. 06.1124/9.7.1712
22.	Fatma Hatun	Saray-ı Atik Kethüdası (Saraylı)	Hatun	
23.	Fatma Hatun bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	03.12.1187/15.2.1774
24.	Fatma Hatun bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	1151/1738-39
25.	Fatma Kadın bint Abdullah	Gümüş Asalı, Kabile Zenciye	Kadın	11.10.1282/27.2.1866
26.	Fatma Mahcube Kadın	I. Abdülhamid'in Kölelerinden	Kadın	15.07.1202/21.4.1788

[54] Vakfiyeler hakkındaki bilgiler Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden alınmıştır.

27.	Feleknaz Usta bint Abdullah	Kilerci Usta	Usta	22.06.1290/17.8.1873
28.	Ferişah Hatun bint Abdullah (Ferişan Hatun bint Abdullah)	Saraylı	Saraylı	20.06.1038/14.2.1629
29.	Fesahat Hanım bint Abdullah	Saraylı, Hacce, Babüssaade Ağası Ahmed Ağa Zevcesi	Saraylı	25.02.1235/13.12.1819
30.	Fesahat Kadın bint Abdullatif	Saraylı	Saraylı	23.04.1206/20.12.1791
31.	Furucihan Kalfa bint Abdullah	Kalfa	Usta	19.03.1277/5.10.1860
32.	Gençter Kalfa	-	Kalfa	08. 3.1339/20.11.1920
33.	Goncater Kalfa bint Abdullah	Kalfa, Saraylı	Kalfa	19.12.1272/21.8.1856
34.	Gülfem Hatun bint Abdülmennan	Saraylı		10.05. 956/6.6.1549
35.	Gülfem Hatun bint Abdurrahim	Saraylı	Saraylı	25.03.957/13.4.1550
36.	Gülfem Hatun bint Abdurrahman	Saraylı	Saraylı	30.07. 958/3.8.1551
37.	Gülgün Hatun	Saraylı	Saraylı	01.10.1109/12.4.1698
38.	Gülruhsar Usta bint Abdullah (Küçük Ali Ef. bin Mehmed Vakfına mülhak)	İbrikdar	İbrikdar Usta	13.08.1179/25.1.1766
39.	Hakime Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	21.03.1126/6.4.1714
40.	Halime Hatun bint Abdurrahman	Sultan III. Mehmed'in Dayesi	Sultan Dadısı	15.04.1011/2.10.1602
41.	Handan Hatun	Saray-ı Atik Emekdarlarından, Eski, Hastalar Ağası	Hatun	-
42.	Hasibe Kadın bint Abdülmennan	Saraylı	Kadın	1192/1778-79
43.	Hatice Dürr-i Yekta bint Abdullah	Saraylı		27.02.1196/11.2.1782
44.	Hatice Hatun	Saraylı		05. 08. 1136/29.4.1724
45.	Hatice Hatun bint Abdullah (Hatice Kadın Efendi)	Müderris Hacı Hasan Efendi'nin Eşi, Saraylı	Hatun	13.06.1178/8.12.1764
46.	Hatice Hatun bint Abdülmennan	Saraylı		12.10.1099/10.8.1688
47.	Hatice Nuruzer Hanım	Saraylı	Saraylı	-
48.	Hatice Usta	Çamaşırcı	Usta	
49.	Havva Hatun bint Abdülmennan	Saray-ı Cedid-i Sultanî'de Hace (Hoca)	Hatun	20.07.1043/20.1.1634
50.	Hediye bint Abdullah	Usta	Usta	07.02.1281/12.7.1864
51.	Hemrah Hatun bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	22.01.1173/15.9.1759
52.	Hurşid Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	1015/1606-1607

53.	İrbahar (Erbahar, Ebribahar) bint Abdullah	Çamaşırcı Usta	Usta	19.11.1262/8.11.1846
54.	Kademhayır Kalfa	Kalfa	Kalfa	26. 12. 1933
55.	Kamer Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	20.07.1043/20.1.1634
56.	Lütfiyar Hanım	Saraylı		-
57.	Mahbülend Hatun	Saraylı, Neyzen	Saraylı	1146/1733-34
58.	Mahpeyker Hatun bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	14.10.1057/12.11.1647
59.	Mahpeyker Hatun bint Abdullah (Mahi Peyker)			20.06.1020/30.8.1611
60.	Mehtap Kalfa bint Abdullah	-	Kalfa	05.11.1189/28.12.1775
61.	Meleksima Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	16.07.1062/23.6.1652
62.	Mihri Hatun	Saraylı Genç	Saraylı	08.03.1096/12.2.1685
63.	Mihrişah Usta	Saraylı	Usta	1193/1779
64.	Mirat Kalfa	Saraylı	Kalfa	1193/1779
65.	Muammer Hatun	Hazinedar	Hazinedar	-
66.	Nahlinaz Usta bint Abdullah	-	Usta	09.04.1220/7.7.1805
67.	Nakşifelek Kalfa	-		21.04.1290/18.6.1873
68.	Nazlı Seza Kadın bint Abdullah	Başkalfa	Kalfa	25.11.1285/9.3.1869
69.	Nazperver Kadın bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	20.06.1208/23.1.1794
70.	Nesimsaba Kadın bint Abdullah (Nesimi Safa Kadın)	Esma Sultan Hazinedar Ustası	Hazinedar Usta	20.02.1267/25.12.1850
71.	Nevbahar Usta	Hazinedar	Hazinedar	03.06.1242/2.1.1827
72.	Nevruz Hatun bint Abdurrahman	Saraylı, Hacce	Hatun	20.05.1111/13.11.1699
73.	Nurısafa Kalfa bint Abdullah	-	Saraylı	11.06.1259/9.7.1843
74.	Nurısafa Usta bint Abdullah	Harem-i Hümayûn'da Çaşnigir	Çaşnigir Usta	29.11.1261/29.11.1845
75.	Nurisetir Kalfa bint Abdullah	Harem-i Hümayûn Cariyelerinden	Cariye	21.06.1281/21.11.1864
76.	Paydar Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	1015/1606-1607
77.	Penbe Hanım bint Abdullah	Kiler Kalfası	Kalfa	1242/1826-1827
78.	Perviz Hatun	Saraylı	Saraylı	
79.	Rahime Hatun bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	18.05.1146/27.10.1733
80.	Rıdvan Hatun	Saraylı	Saraylı	-
81.	Rukiye Hatun	Saraylı	Saraylı	17.01.1054/26.3.1644
82.	Rukiye Hatun	Saraylı		12.08.1132/19.6.1720
83.	Rukiye Hatun bint Abdullah	Türkmen Ağası Mehmed Ağa Zevcesi, Saraylı	Hatun	21.10.1187/5.1.1774

84.	Sabirşah Kalfa bint Abdullah	Padişah Baş Katibi		03.08.1234/28.5.1819
85.	Saliha Hatun	Saraylı	Saraylı	30.09.1050/13.1.1641
86.	Saliha Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	09.02.1070/26.10.1659
87.	Sanevber Hatun bint Abdülmennan	Reisulküttab Yaycızade Hamza Efendi Zevcesi, Saraylı	Saraylı	10.01.1038/9.9.1628
88.	Sazkar Kalfa bint Abdullah	-	Usta	19.03.1277/5.10.1860
89.	Sehrab (Söhrab) Hatun bint Abdülmennan	Saraylı, Hacce	Saraylı	16.11.1092/27.11.1681
90.	Serviazad Kadın (Serv-i Azad Kadın)	-	Kadın	14.08.1329/10.8.1911
91.	Sevgülün Ümmühani Kadın bint Abdullah (Süklün Ümmühani Kadın)	Saliha Sultan, Çerağ-ı Saray	Çerağcı	11.08.1190/25.9.1776
92.	Siyavuş Hatun bint Abdülkerim	Saraylı	Hatun	28.02.1053/18.5.1643
93.	Şadan Kalfa	Saraylı	Saraylı	
94.	Şekerpare Hatun	Abaza Mehmed Zevcesi, Saraylı	Saraylı	1094/1683
95.	Şemsiduha Hatun	Saraylı	Saraylı	01.10.1050/14.1.1641
96.	Şemsimah Hatun	-	Saraylı	17. 01.1103/10.10.
97.	Şemsirana Hatun	Saraylı	Saraylı	1061/1651
98.	Şemsiruhsar Hatun	Hâce (Hoca), Saraylı	Saraylı	1088/1677
99.	Şevkidide Kalfa bint Abdullah	Saraylı	Saraylı	09.07.1264/11.6.1848
100.	Şevkinihal Usta bint Abdurrahman	Harem-i Hümayûn'da Hazinedar	Hazinedar	01.12.1261/1.12.1845
101.	Şuhi Kadın bint Abdülmennan	Saraylı Kethüda	Kadın	27.01.1199/5.6.1785
102.	Tabib Usta bint Abdullah	Sultan Mahmud-ı Sânî'nin Hazinedarı	Hazinedar	06.04.1246/24.9.1830
103.	Tabib Usta Kadın bint Abdurrahman	Hazinedar	Hazinedar	
104.	Tayyibe Usta bint Abdurrahman	Hazinedar	Hazinedar Usta	09.12.1252/17.3.1837
105.	Ümmügülsüm Kadın	Harem-i Hümayun Hastaları Hademesi	Saray görevlisi	23.11.1227/28.11.1812
106.	Vecihe Kalfa bint Abdullah	Adilşah Kadın Atikatından	Sultan Kölelerinden	10.04.1236/15.1.1821
107.	Zahide Hatun bint Abdülmennan	Saraylı		22.12.1045/28.5.1636
108.	Zakiye Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	-
109.	Zermeyan Hatun bint Abdülmennan	Saraylı	Saraylı	-
110.	Zülfi Nergis Kalfa bint Abdullah	Başkadın Efendi Kalfası	Kalfa	22.04.1290/19.6.1873
111.	Zülfikar Hatun	Saraylı	Saraylı	-